

**ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ
ІМЕНІ МИКОЛИ ЯРМАЧЕНКА**

Відділ освіти дітей з порушеннями зору

О.М.ЛЕГКИЙ, В.В.КУРІННА

**ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В ДОШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ ДЛЯ ДІТЕЙ З
ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ**

Методичні рекомендації

Київ - 2022

Рекомендовано Вченою радою Інституту спеціальної педагогіки та психології імені Миколи Ярмаченка (протокол №10 від 26 грудня 2022 року)

Легкий О.М., Курінна В.Р.

Ігрові технології в дошкільній освіті для дітей з порушеннями зору: метод. рек. / Легкий О.М., Курінна В.Р. – К., 2022. – 108 с.

Рецензенти:

Гребенюк Т.М. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри тифлопедагогіки Інституту колекційної педагогіки та психології НПУ імені М.П.Драгоманова.

Коломійченко Н.А. – вчитель-дефектолог спеціального дошкільного навчального закладу (ясла-садок) №755 Деснянського району м. Києва.

У посібнику розглядаються актуальні питання виховання дошкільників з порушеннями зору, теоретичні засади ігрової діяльності, створення мотиваційної основи навчання дітей дошкільного віку з порушеннями зору засобами ігрової діяльності, організації педагогічного процесу у формі різноманітних ігор, створення умов для розвитку дитини з порушенням зору. Ігрові педагогічні технології відкривають можливості для позитивної соціалізації дитини з порушенням зору, особистісного розвитку, ініціативи й творчих здібностей в процесі ігрової діяльності, створення розвиваючого освітнього середовища.

Посібник адресовано тифлопедагогам та вихователям спеціальних дошкільних навчальних закладах для дітей з порушеннями зору, а також може бути використаний у системі підготовки та післядипломної освіти працівників цих закладів.

Зміст

Вступ _____	4
Ігрові технології як умова створення мотиваційної основи навчання дошкільників з порушенням зору _____	7
Особливості формування ігрової діяльності у дошкільників з порушенням зору _____	15
Психолого-педагогічні особливості дітей з порушеннями зору _____	19
Особливості проведення ігор для дошкільників з порушеннями зору _____	25
Комплекс дидактичних ігор, що сприяють формуванню елементарних математичних уявлень у дошкільників з порушеннями зору _____	35
Ігри на орієнтування в просторі _____	41
Дидактичні ігри з формування фонематичних процесів _____	43
Ігрові вправи, що сприяють зняттю зорової напруги _____	46
Ігрова діяльність в процесі соціально-побутового орієнтування _____	48
Ігрові вправи з розвитку соціальної активності _____	59
Ігрові вправи з розвитку предметних уявлень _____	68
Ігрові вправи з розвитку самообслуговування _____	73
Ігрові вправи з розвитку уявлень дитини про себе _____	80
Ігри на розвиток уявлень дитини про працю та професії _____	86
Розвиток емоційної сфери дитини в дошкільному віці _____	89
Особливості емоційного розвитку дітей з порушеннями зору _____	98
Список літературних джерел _____	108

Вступ

Відомо, що гра має унікальне значення у житті дитини. Гра сприймається як засіб взаємодії зі світом, як форма освоєння соціального досвіду, організація життя і діяльності, як умова становлення та розвитку особистості.

Розвиваючись за тими ж закономірностями, що і дитина з нормальним зором, дитина з порушенням зору проходить ті ж етапи розвитку ігрової діяльності. Однак, цей процес протікає своєрідно і багато в чому залежить від тих умов, за яких вона потрапляє з раннього дитинства.

Дошкільний вік є унікальним і вирішальним періодом, у якому закладаються основи особистості, формується соціальна компетентність. Навчання у формі гри може й повинне бути цікавим.

Для реалізації такого підходу необхідно, щоб ігрові освітні технології, розроблені для навчання дошкільників, містили чітко визначену й покроково сформовану систему ігрових завдань до різноманітних ігор.

До спеціальних закладів дошкільної освіти дітей з порушеннями зору вступають діти на четвертому, а іноді і на п'ятому та шостому роках життя. Вони виявляють значно нижчий рівень загального та ігрового розвитку, у них значно менше уявлень про навколишній світ, у багатьох слабо розвинене усне мовлення, а гра перебуває у початковій стадії розвитку.

Глибоке порушення зору, насамперед, негативно позначається на розвитку орієнтування дитини в навколишньому просторі, на розвитку дій із предметами. Відсутність зорової інформації збіднює чуттєвий досвід, різко знижує можливості знайомства дитини із предметами і явищами й може призвести до зниження психічної активності. Однак правильне виховання компенсує недоліки психічного розвитку, пов'язані з порушенням зору, сприяє активному пізнанню навколишнього світу.

Одним із досягнень дошкільного віку є те, що до семи років дитина поступово переходить до пізнавальної позиції. Це проявляється у прагненні до навчальної діяльності, в умінні виконання серйозного завдання, а також у інтересі до складніших ігор, у бажанні самостійно осмислити задум гри.

Повільно розвивається у дітей з порушенням зору також колективна гра. Діти з порушеннями зору побоюються самі включатися до колективних ігор. Їх лякає велика кількість учасників гри, стримує страх розбити окуляри. Діти нерідко відчувають страх перед майбутньою швидкістю пересування.

У процесі гри виникають проблеми з використанням наявних атрибутів гри, розгортанням сюжету, словесним наповненням ігрових сюжетів, виконання ігрових дій.

Враховуючи, що діти з порушеннями зору не схильні до тривалих ігор, необхідно їх наперед готувати до гри шляхом попереднього обігравання іграшок та інших атрибутів майбутньої гри.

Все сказане підводить нас до найважливішого висновку – необхідністю педагогічного керування та коригування ігрової діяльності дітей з порушеннями зору.

Одним з найважливіших прийомів навчання дітей з порушеннями зору гри - є участь у ній вихователя.

Формування й розвиток процесу пізнання у такої дитини дошкільного віку залежить від характеру педагогічного впливу, значна роль у якому належить змісту й організації навчання, спрямованого на ранню корекцію недоліків у розвитку пізнавальної діяльності, активного засвоєння прийомів і способів пізнання.

Шлях до розвитку ігрової діяльності завжди починається з інтересу до гри й жадає від вихователя здатностей й уміння зацікавити дітей як

конкретною грою, так й ігровою діяльністю в цілому. Саме відштовхуючись від інтересу до гри й ігрового середовища, можна забезпечити педагогічне спрямування до розвитку активності, ігрових навичок, формування мотивації до подолання фізичних й психологічних труднощів.

Постійне створення ситуації успіху, радість необхідні дітям з психофізичними порушеннями набагато більшою мірою, ніж іншим нашим вихованцям. Підбір ігор й індивідуальні методичні знахідки вихователя й педагогів дозволяють грі бути грою, а не важким заняттям. Радість у грі, у ситуаціях ігрового спілкування дітей - необхідна умова будь якої ігрової діяльності.

Важливу роль для навчальної та ігрової діяльності відіграє слухове сприйняття. Здатність уважно слухати та розуміти звуки не виникає саме по собі. Навіть за наявності гострого природного слуху його потрібно цілеспрямовано розвивати. Не можна забувати, що слух після зору є найважливішим засобом сприйняття.

Порушене функціонування зорового аналізатора не дозволяє сприймати форму предметів, відстань, оцінювати особливості простору. Для компенсації зорового аналізатора використовуємо ігри з розвитку дотику. Спільне використання слабкого зору та дотику дає значно кращі результати при знайомстві з предметами. Діти краще сприймають форми, точніше оцінюють розміри, фактуру та інші ознаки. Ігри з розвитку дотику дають позитивний вплив і дозволяють послабити залежність від зорової недостатності.

Найважливіша роль в організації ігор приділяється індивідуальному підходу до кожного учасника гри. Індивідуальний підхід є загальнопедагогічною практикою, але в роботі з дітьми з порушеннями

зору набагато сильніше відчувається необхідність враховувати зовсім неповторну ситуацію особистісного успіху для кожної дитини.

Діти з порушенням зору гостро відчують інтерес до себе, до своїх можливостей і досягнень, тому потрібно знаходити такі педагогічні засоби, які дозволяють приділити увагу персонально кожному, здійснюючи при цьому повноцінний особистісний підхід. Розмаїтість ігор в ігротечі відкриває шлях до інтересу й створення атмосфери взаємної зацікавленості у творчих й ігрових досягненнях кожного, індивідуального підходу, і це виявляється важливою педагогічною умовою ефективності ігрової діяльності.

Ігрові технології як умова створення мотиваційної основи навчання дошкільників з порушенням зору

Гра являє собою особливу діяльність, що розвивається в дитячі роки й супроводжує людину протягом всього життя. Гра визначається як провідний вид діяльності, що формується під впливом соціальних умов життя й виховання. У грі створюються сприятливі умови для формування здатностей робити дії в розумовому плані, здійснювати психологічні заміни реальних об'єктів. Гра - провідний вид діяльності дитини. У грі вона розвивається як особистість, у неї формуються ті сторони психіки, від яких згодом буде залежати успішність її соціальної практики. У грі створюється базис для нової провідної діяльності - навчальної. Тому найважливішим завданням педагогічної практики є оптимізація й організація в дошкільних навчальних закладах спеціального простору для активізації, розширення й збагачення ігрової діяльності дошкільника. Саме гра дозволяє скорегувати виникаючі вікові проблеми й складності у спілкуванні. Ігрова діяльність впливає на формування довільної поведінки та всіх психічних процесів - від елементарних до самих складних. Виконуючи ігрову роль, дитина

підкоряє цьому завданню всі свої дії. В умовах гри діти краще зосереджуються та запам'ятовують навчальний матеріал.

Таким чином, до феномена гри варто ставитися як до унікального явища дитинства. Гра - це діяльність, що дозволяє дитині зосередитись, самоствердитись, самореалізуватись. Беручи участь у різних іграх, дитина вибирає для себе персонажі, які є найбільш близькими, відповідають її моральним цінностям і соціальним установкам. Гра стає фактором соціального розвитку особистості.

Дошкільний вік є унікальним і вирішальним періодом, у якому закладаються основи особистості, формується соціальна компетентність. Навчання у формі гри може й повинне бути цікавим, але не розважальним.

Для реалізації такого підходу необхідно, щоб ігрові освітні технології, розроблені для навчання дошкільників, містили чітко визначену й покроково сформовану систему ігрових завдань і різних ігор. Це необхідно для того щоб, використовуючи цю систему, педагог міг бути впевненим, що в результаті він отримає гарантований рівень засвоєння дитиною того або іншого предметного змісту.

Безумовно, цей рівень засвоєння досягнень дитини повинен діагностуватися, а використовувана педагогом технологія повинна забезпечувати цю діагностику відповідним чином.

Ігрова педагогічна технологія - це організація педагогічного процесу у формі різноманітних педагогічних ігор. Це послідовна діяльність педагога по відбору, розробці, підготовці ігор; включенню дітей в ігрову діяльність; здійсненню самої гри; підведенню підсумків, результатів ігрової діяльності.

Концептуальні основи ігрової технології:

1. Ігрова форма діяльності створюється за допомогою ігрових прийомів і ситуацій, що виступають як засіб спонукання й стимулювання

дитини до діяльності.

2. Реалізація педагогічної гри здійснюється в наступній послідовності - дидактична мета ставиться у формі ігрового завдання, освітня діяльність підпорядковується правилам гри; навчальний матеріал використовується в якості її засобу; успішне виконання дидактичного завдання пов'язується з ігровим результатом.

3. Ігрова технологія охоплює певну частину освітнього процесу, об'єднану загальним змістом, сюжетом, персонажами.

4. В ігрову технологію включаються послідовно ігри й вправи, що формують одне з інтегративних якостей або знання з освітньої галузі. Але при цьому ігровий матеріал повинен активізувати освітній процес і підвищити ефективність засвоєння навчального матеріалу.

Головна мета ігрової технології - створення повноцінної мотиваційної основи для формування навичок й умінь діяльності залежно від умов функціонування дошкільної установи й рівня розвитку дітей.

Завдання:

1. Досягти високого рівня мотивації, усвідомленої потреби в засвоєнні знань й умінь за рахунок власної активності дитини.

2. Підібрати засоби, що активізують діяльність дітей і підвищують її результативність.

Але як і будь-яка педагогічна технологія, ігрова також повинна відповідати наступним вимогам:

1. Технологічна схема - опис технологічного процесу з поділом на логічно взаємозалежні функціональні елементи.

2. Наукова база - опора на певну наукову концепцію досягнення освітніх цілей.

3. Системність - технологія повинна мати логіку, взаємозв'язок всіх частин, цілісність.

4. Керованість - передбачається можливість коригування процесу навчання, поетапної діагностики, варіювання засобів і методів з метою корекції результатів.

5. Ефективність - повинна гарантувати досягнення певного стандарту навчання, бути ефективною за результатами й оптимальною по витратах.

6. Відтворюваність - застосування в інших освітніх установах.

Ігрові технології тісно пов'язані з усіма сторонами виховної й освітньої роботи дитячого навчального закладу й вирішенням його основних завдань.

Значення ігрової технології не в тім, що вона є розвагою й відпочинком, а в тім, що при правильному керівництві стає: способом навчання; діяльністю для реалізації творчості; методом терапії; першим кроком соціалізації дитини в суспільстві (Гавриш Н., 2018).

Гра — провідний вид діяльності дошкільника. Гра - один з тих видів дитячої діяльності, що використовуються з метою виховання дошкільників, навчання різним діям, способам і засобам навчання. У грі дитина розвивається як особистість, у неї формуються ті сторони психіки, від яких згодом будуть залежати успішність її навчальної й трудової діяльності, відносин з людьми. Гра є особливою формою громадського життя дошкільників, у якій вони за бажанням об'єднуються, самостійно діють, здійснюють свої задуми, пізнають світ. Самостійна ігрова діяльність сприяє фізичному, психічному розвитку дитини, вихованню морально-вольових якостей, творчих здібностей (Павелків Р.В., 2008).

Завдання всебічного виховання у грі успішно реалізуються лише за умови сформованої психологічної основи ігрової діяльності в кожному віковому періоді раннього й дошкільного дитинства. Це обумовлено тим, що з розвитком гри пов'язані істотні прогресивні перетворення в психіці

дитини, і насамперед у її інтелектуальній сфері, що є фундаментом для розвитку всіх інших сторін дитячої особистості.

Саме педагог повинен правильно організовувати ігри, які не тільки були б цікаві, але й приносили б максимальну користь всебічному розвитку й вихованню дошкільників. Гра динамічна тоді, коли педагогічний вплив спрямовано на поетапне її формування, з урахуванням тих факторів, які забезпечують своєчасний розвиток ігрової діяльності на всіх вікових щаблях. Тут дуже важливо спиратися на особистий досвід дитини. Сформовані на його основі ігрові дії здобувають особливе емоційне забарвлення. Інакше, навчання грі стає механічним. Розвиток дитини у грі відбувається, насамперед, за рахунок різноманітної спрямованості її змісту. Гра, з одного боку, створює зону найближчого розвитку дитини й тому є провідною діяльністю в дошкільному віці. Це пов'язане з тим, що у грі зароджуються нові, більш прогресивні види діяльності й формуються вміння дитини діяти колективно, творчо, вільно керувати своєю поведінкою. З іншого боку, її зміст формують продуктивні види діяльності й життєвий досвід, що постійно розширюється.

Особливість гри - підкоряючи все відомим умовним правилам, вона перша вчить розумному й свідомому поведженню. Вона є першою школою думки для дитини. Усяке мислення виникає як відповідь на утруднення внаслідок вивчення невідомого або нового елементів середовища. Там де, цього утруднення немає, де середовище відоме до кінця, гра протікає легко й без усяких затримок, там працюють автоматичні процеси мислення. Але як тільки середовище представляє нам які-небудь несподівані й нові елементи, що вимагають від нашої поведінки нових реакцій, перебудови діяльності, там виникає мислення як деяка попередня організація поведінки, внутрішня організація більш складних форм досвіду, психологічна сутність яких спрямована на вибір можливих, відповідно до

основної мети, способів поведінки.

Іншими словами, гра є розумним і доцільним, планомірним, соціально-скоординованим правилом системи поведінки. Цим вона виявляє свою повну аналогію із діяльністю дорослої людини. Гра є природною формою діяльності дитини. Вона відповідає її віку й інтересам і містить у собі такі елементи, які ведуть до вироблення потрібних навичок й умінь.

Гра є практика розвитку. Дитина грає, тому що розвивається, і розвивається, тому що грає. В. Сухомлинський підкреслював велике значення гри у вихованні й формуванні підростаючої особистості.

Гра як функція культури поряд із працею й навчанням є одним з основних видів діяльності людини. Гра визначається як вид діяльності в умовах ситуацій, спрямованих на відтворення й засвоєння суспільного досвіду, у якому формується й удосконалюється поведінка (Синьова Є.П., 2008).

Більшість дослідників сходяться на думці, що в житті дитини гра виконує такі найважливіші функції:

- розважальну (основна функція гри - розважити, зробити приємність, надихнути, пробудити інтерес);
- комунікативну: освоєння діалектики спілкування;
- терапевтичну: подолання різних труднощів, що виникають в інших видах життєдіяльності;
- діагностичну: самопізнання в процесі гри, виявлення відхилень та труднощів;
- корекційну: внесення позитивних змін у структуру особистісних показників;

Гра є активним прийомом і засобом виховання. Будучи, по своїй суті, розвагою, відпочинком, гра здатна перейти в навчання, у виховання, у формування моделі людських відносин. Гра – це не імітація, а дуже

серйозна і необхідна діяльність, що дозволяє дитині самоствердитися, самореалізуватися. Це діяльність, у процесі якої учасники гри випробовують себе в різних соціальних ролях. Тобто, гра є чинником соціального розвитку особистості.

Метою гри є такі аспекти:

Пізнавальний (навчальний): розширення кругозору, пізнавальна діяльність; застосування здобутих навичок у практичній діяльності; формування способів дій, необхідних у практичній діяльності; розвиток загальнонавчальних умінь і навичок; розвиток навичок життєдіяльності.

Виховний: виховання самостійності, волі; формування певних підходів, позицій, моральних, етичних і світоглядних принципів; виховання співробітництва, доброзичливості, товариськості.

Розвивальний (корекційний): розвиток уваги, пам'яті, мови, мислення, умінь порівнювати, зіставляти, знаходити аналогії; розвиток уяви, фантазії, творчих здібностей, емпатії, рефлексії, уміння знаходити оптимальні рішення; розвиток мотивації навчальної діяльності.

Соціалізуючий: залучення до норм і цінностей суспільства; адаптація, саморегуляція; навчання спілкуванню; психотерапія.

Типологія ігор:

За сферами діяльності: фізичні, інтелектуальні, трудові, психологічні, соціальні.

За характером педагогічного процесу: навчальні, тренувальні, контролюючі, узагальнюючі; пізнавальні, виховні, розвиваючі; репродуктивні, продуктивні, творчі; комунікативні, діагностичні, психотерапевтичні й ін.

За характером ігрової методики: предметні, сюжетні, рольові, ділові, імітаційні, театральні.

За ігровим середовищем: ігри з предметами й без предметів,

настільні, кімнатні, вуличні, комп'ютерні й ін.

Крім загальнопедагогічних знань й умінь, досить корисні деякі практичні поради, винесені з досвіду безпосередньої організації як індивідуальних, так й групових ігрових занять. Необхідно дотримуватись таких головних моментів:

1. Розвиток інтересу до гри й створення атмосфери взаємної зацікавленості у творчих й ігрових досягненнях кожного. Шлях до розвитку ігрових знань, умінь і навичок завжди починається з інтересу до гри й жадає від вихователя здатностей й уміння зацікавити й захопити дітей як конкретною грою, так й ігровою діяльністю в цілому. Саме відштовхуючись від інтересу до гри й ігрового середовища, можна забезпечити педагогічне спрямування до розвитку активності, ігрових навичок, формування мотивації до подолання фізичних й психічних утруднень з орієнтацією на самовиховання.

2. Постійне створення "ситуації успіху". Радість й успіх необхідні дітям з психофізичними порушеннями набагато більшою мірою, ніж іншим нашим вихованцям. Підбір ігор й індивідуальні методичні знахідки вихователя й педагогів дозволяють грі бути грою, а не нудним і важким заняттям. Радість у грі, у ситуаціях ігрового спілкування дітей один з одним - необхідна умова будь якої ігрової діяльності.

3. Найважливіша роль в організації ігор приділяється індивідуальному підходу до кожного учасника гри. Індивідуальний підхід є загальнопедагогічною вимогою, але в роботі з дітьми з особливостями психофізичного розвитку набагато сильніше відчувається необхідність враховувати зовсім неповторну ситуацію особистісного розвитку та успіху кожного. Діти з особливостями психофізичного розвитку гостро відчують інтерес до себе, до своїх можливостей і досягнень, тому потрібно знаходити такі педагогічні засоби, які дозволяють приділити

увагу персонально кожному, здійснюючи при цьому повноцінний особистісний підхід. Розмаїтість ігор в ігротечі відкриває шлях до індивідуального підходу, і це виявляється важливою педагогічною умовою ефективності ігрової діяльності.

Особливості формування ігрової діяльності у дошкільників з порушенням зору

Перші кроки в навчанні грі дітей пов'язані з використанням іграшок. Діти молодшого дошкільного віку з порушенням зору віддають перевагу озвученим іграшкам, які більше, ніж інші, затримують їхню увагу. Малята намагаються взяти в руки озвучений предмет, підносять до обличчя, навіть не озвученою іграшкою намагаються видати звук - б'ють по столу, трясуть, сильно розмахуючи рукою. Саме не озвучені іграшки викликають у дітей з порушенням зору дії, не відповідні їхньому правильному використанню.

Іграшки, з якими діти намагаються гратись, як правило, незнайомі їм або викликають труднощі для впізнавання в них відомих об'єктів. Це обумовлено тим що незнайомі речі поки що не викликають справжнього інтересу у дитини, ще не сформована пізнавальна діяльність, орієнтування в просторі, діти ще не вміють обстежувати предмет на дотик. Лише в окремих дошкільників спостерігаються обстежувальні рухи. Діти з порушенням зору виділяють характерні для даної конкретної іграшки розпізнавальні ознаки вже при її обхватуванні. Той предмет що полюбився, що зацікавив дитину, упізнається досить легко, хоча це часто не пов'язано з наявністю в дитини чіткого і диференційованого образу предмету. Дитина може довідатися про знайому іграшку за певною сигнальною ознакою, що не завжди збігається з істотною ознакою даного предмета. Дитина молодшого дошкільного віку з порушенням зору часто боїться нових речей, нового простору. Подолання цих недоліків допомагає розвитку

активності дітей, появи інтересу до зовнішнього світу. Створюються сприятливі умови для навчання діям з іграшкою.

У дітей молодшого віку розрізняють дві стадії ігрової діяльності.

Перша - маніпулювання предметами, що характеризується значною руховою активністю й посиленням її під впливом позитивних емоцій, що виникають у процесі дій з іграшками. Для цієї стадії характерне бажання дитини багаторазово переміщати ігрові предмети, діяти з ними. Однак невміння використовувати їх відповідно до призначення призводить до того, що дитина стукає ними, крутить їх у руках або махає в повітрі.

На другій стадії розвитку ігрової діяльності діти знають, яке застосування конкретної іграшки, але діяти з нею не вміють. Величезною перешкодою в розгортанні гри в цей період стає недорозвинення рухової сфери дитини, дрібних рухів рук.

Характерною рисою дитини з порушенням зору середнього дошкільного віку є активне включення у творчу гру. Дитина цього віку вже охоче бере на себе керування процесом гри, однак всі ігрові дії підкоряє не сюжету задуманої гри, а предметній ситуації. Предмети, іграшки визначають характер діяльності дитини. Вона виконує всі дії, які можна робити з наявними предметами, всі операції, які можливо ними здійснити. Творча гра носить узагальнений характер.

Дитина діє заради самого процесу дії. Але її рухи недосконалі. Так само як й у молодшому дошкільному віці, відбувається багато словесних рішень ігрових ситуацій. Однак відбувається це трохи інакше, ніж у малят. Якщо діти молодшого дошкільного віку з порушенням зору зображують голосом звуки, які виробляються при дії предметами, то середні дошкільники дії з іграшкою доповнюють словесним поясненням.

Для дошкільника старшого віку з порушенням зору найбільш характерна розвинена творча гра з підпорядкуванням своїх дій її законам.

Дитина 6-7-літнього віку не лише правильно використовує іграшки, але й прагне мотивувати свої дії, пояснює їх, активно домагається взаємодії з товаришами. Це вже більш високий етап діяльності дошкільника. Дитина не лише підпорядковується ігровій ситуації, але й сама активно створює ігрову ситуацію й підпорядковує свої дії певній меті. Як у молодшому, середньому, так й у старшому віці у дошкільника з порушенням зору гра нерідко переводиться в мовний план. Мова дошкільника з глибоким порушенням зору цілком задовольняє його потреби в елементарному спілкуванні. За допомогою мови він може багато чого домогтися, і тому він використовує мову й для вирішення практичних проблем, що представляють для нього труднощі.

Діти з порушенням зору прагнуть грати разом з дітьми свого віку. Однак самостійно перебороти труднощі орієнтування в просторі й у координації загальної діяльності, вони не можуть. Тому, якщо відсутня допомога з боку вихователя, діти грають поодиноці або поруч із товаришем й, виконуючи елементарні дії всі виникаючі труднощі намагаються вирішити словесно, звертаючись до словесних описів. Діти старшого дошкільного віку з порушенням зору можуть адекватно використовувати елементарні предмети, наявні в них під рукою, для заміни ними інших, необхідних у грі, які диктуються запропонованою ігровою ситуацією. Відрив дії від конкретного ігрового предмета у дітей, обумовленого руховими труднощами й складністю орієнтування, полягає лише в процесуальних або маніпулятивних діях із предметами, вся інша ситуація додумується й вирішується словесно.

Обмеженість знань і уявлень про навколишній світ - серйозна перешкода в розгортанні творчої гри. Для дошкільника з порушенням зору характерне нагромадження деякого запасу словесних знань і уявлень, що

не мають під собою конкретного предметно-образного змісту. Такі словесні знання можуть успішно конкретизуватися й реалізуватися в грі.

Протягом усього дошкільного періоду відбуваються зміни в змісті ігор дітей, різні ігрові моменти здобувають для них більшу значимість.

Дошкільники молодшого віку з порушенням зору діють із предметами, не об'єднаними загальною ідеєю або метою.

У змісті гри дошкільників 4-5 літнього віку відбувається об'єднання їх у цілісну ситуацію. Діти виконують ігрові дії, що відповідають ігровій ситуації, у довільному порядку.

У старшому віці змістовна сторона гри отримує більший розвиток, дії вже підкорюються провідній ідеї, вибір іграшок стає більш свідомим, цілеспрямованим.

Своєрідність розвитку творчої гри проявляється у формуванні ігрової дії. Логіка розвитку цієї дії у дошкільника з порушенням зору інша, ніж у нормальнозорого дошкільника. Для гри дитини з порушенням зору характерна диспропорційність розвитку, з одного боку, моторики, що страждає в результаті втрати зору, і, з іншого боку, знань про навколишнє життя й мову, що випереджають формування предметно-практичних та ігрових навичок.

Для дошкільника з порушенням зору гра - не заміна реальної дії, а саме життя, активна участь у житті суспільства.

Важливе значення для розгортання гри має формування взаємозв'язку, взаємодії дитячого колективу. Якщо гра дітей з порушенням зору перебуває лише на стадії маніпулятивних дій, колективна гра не формується. З виникненням предметних дій, об'єднаних загальним завданням і виконанням дитиною певної ролі, виникають перші ознаки колективної гри. Сама ігрова ситуація ставить дошкільника з порушенням зору перед необхідністю налагодити зв'язки зі своїми однолітками.

Наявність розгорнутих форм мовлення дозволяє здійснювати ці комунікації, але спочатку вони залишаються лише мовними.

Таким чином, у дітей з порушенням зору внаслідок недостатності зорово-сенсорного досвіду спостерігаються неточні, фрагментарні уявлення про предмети гри й дії з ними, що призводить до стримування розвитку предметно-ігрових дій, збіднення сюжету гри й зниженню рівня спільних дій дітей у грі, а сам процес оволодіння ігровими діями у дітей з порушенням зору розтягується в часі.

Психолого-педагогічні особливості дітей з порушеннями зору

При вродженій або ранній сліпоті дитина не отримує ніякого запасу зорових уявлень, у деяких з них затримується освоєння простору й предметної діяльності. Їхні уявлення й знання про предмети навколишнього світу досить фрагментарні.

Мова часто формується із затримкою, але нерідко буває більш багатою за лексикою, ніж у зрячих дітей. Абстрактні поняття у дітей з глибокими порушеннями зору часто засвоюються легше, ніж конкретні. Для них характерний високий рівень розвитку вербальної (словесної) пам'яті. Мислення цих дітей більш докладне, вони схильні до деталізації.

Сліпота гальмує рухову активність дитини. Малорухомість, млявість, повільність і виникаючі на цьому тлі рухові стереотипи є характерними рисами психомоторики цих дітей.

Формування навичок самообслуговуванню уповільнено, і вони часто не повністю сформовані навіть до періоду шкільного навчання.

Особливості формування уваги дітей з порушенням зору

Загальні закономірності формування й розвитку уваги в нормальнорозорих дітей, властиві й дітям із глибокими порушеннями зору.

Однак повне або глибоке порушення зорових функцій унеможлиблює

або утрудняє зорове сприйняття предметів й явищ навколишньої дійсності. Отже, заповнити ці недоліки в чуттєвому досвіді може активація діяльності збережених органів чуття, мислення, уваги.

Увага у дітей з порушеннями зору на низькому рівні що є наслідком пасивності й вузькості інтересів до навколишнього світу, відомості про які нечисленні й розрізнені, стійкість уваги при порушенні зору знижується зі зменшенням кількості сенсорних подразників, тобто прямо залежить від їх кількості. Тривалий же вплив слухових подразників призводить до швидкого стомлення, а отже, до зниження уваги.

Рухова сфера таких дітей відрізняється цілим рядом специфічних особливостей. У них обмежені рухи, окремі рухи здійснюються з великою обережністю, повільністю. Пересуваються нерішуче, відзначена виражена моторна недостатність. При цьому встановлена пряма залежність між залишковим зором і ступенем моторних функцій.

Особливості пізнавальної діяльності у дітей з порушеннями зору

Розвиток пізнавальної діяльності у дітей з порушеннями зору відбувається за законами формування психіки дітей з нормальним зором, однак вади зору змінюють його динаміку й вносять деяку своєрідність. Формування й розвиток процесу пізнання у такої дитини дошкільного віку залежить від характеру педагогічного впливу, значна роль у якому належить змісту й організації навчання, спрямованого на посилення самостійності, активного засвоєння прийомів і способів пізнання. Рання корекція недоліків розвитку пізнавальної діяльності в умовах спеціального навчання й виховання дозволяє дітям надалі успішно опановувати знаннями, уміннями й навичками, значно зменшує їхні труднощі в пізнанні навколишньої дійсності. Самонавчання й спонтанний розвиток пізнавальних процесів у дітей, зі слабким зором, відбувається значно повільніше в порівнянні зі зрячими однолітками.

У дошкільному віці спостерігається розвиток всіх видів сенсорно-перцептивної діяльності, але це відбувається нерівномірно. У середньому дошкільному віці дитина тільки констатує дію, у старшому вже намагається словесно-логічно обґрунтувати власний досвід, що говорить про становлення аналізуючого мислення та полісенсорного сприйняття.

У дошкільному віці дотикове сприйняття навіть добре знайомих предметів досить недосконале. Дотикове сприйняття протягом майже всього дошкільного віку зберігає недостатній, малодиференційований характер.

Розвиток дотикового сприйняття протягом цього періоду відбувається в напрямку формування узагальнених тактильних образів, що тісно пов'язане з розвитком і формуванням узагальнюючої функції мови. Велике значення при цьому має оволодіння конкретними, своєрідними для кожної вікової групи прийомами дотикового обстеження.

Розвиток розумових процесів дитини з порушенням зору залежить від ходу розвитку предметних дій.

У дітей з порушенням зору, незважаючи на неповноцінний зір, основним засобом сприйняття світу, як і у нормальнозорих дітей, є зір.

При сприйнятті довільного предмета має значення відповідний досвід (аперцепція) сприймаючої людини. Якщо предмет знайомий загалом, то виникаючий образ буде чітким, зрозумілим. Величезну роль при сприйнятті відіграє мова, слово, яким названо предмет. Отже, предмет відбивається у свідомості людини через чуттєве пізнання й словесне позначення.

Зорове сприйняття включає роботу сенсорних (полісенсорних), рухових і мовних механізмів: зоровий вплив і попередній досвід, інтерес і розумову діяльність. Людина повинна побачити ціле, що складається із сукупності частин, виділити головні ознаки серед другорядних, зіставити їх

з відомою їй категорією предметів, абстрагувати істотні ознаки від другорядних індивідуальних особливостей, властивому саме цьому предмету.

Зорове сприйняття характеризується відомими в загальній психології властивостями: предметністю, узагальненістю, апперцепцією й константністю. Фізіологічний механізм сприйняття у дітей з порушенням зору залишається тим же самим, що й у дітей з нормальним зором. Прояв і розвиток зазначених властивостей сприйняття залежать від рівня психічного розвитку дитини в цілому. При порушенні зору спостерігається редукування деяких особливостей сприйняття.

На швидкість зорового сприйняття предметів й їхніх зображень у осіб з порушенням зору, так само як й у нормальнозорих, впливають різноманітні фактори: величина, складність об'єкта, рівень освітленості, рівень стомлення.

При зоровому сприйнятті окремих зображень предметів, малюнків і картин у молодших школярів з порушенням зору є певні труднощі. Дрібні деталі зображень або погано сприймаються, або не розрізняються зовсім.

Внаслідок неточного й неповного сприйняття графічних об'єктів у формуються неправильні уявлення, що у свою чергу відбивається в описах зображеного. Осмислення змісту зображень викликає утруднення, тому що розглядання велось вроздріб.

Відзначені труднощі сприйняття (неточність, недиференційованість, помилкові версії) є найчастіше порушенням сенсорних механізмів аналізу ознак сприйманих об'єктів (яскравості, контрасту, кольору, форми й т.д.), пов'язані зі зниженням диференціальної чутливості й гостроти зору. Значне порушення тимчасової роздільної здатності призводить до збільшення часу формування сенсорного образу й, отже, до зменшення кількості інформації, прийнятої за одиницю часу, сповільнюється темп й обмежується зміст

сприйняття.

Таким чином, зорове сприйняття об'єктів й їхніх зображень, сприйняття сюжетних картин у дітей з порушенням зору здійснюється по загальних закономірностях, але спостерігається зорово-руховий спосіб сприйняття.

Розвиваючись відповідно до найбільш загальних закономірностей, зорове сприйняття у дітей з порушеннями зору у порівнянні з нормальнозорими відрізняється деякою своєрідністю, що є наслідком формування в умовах порушеного зору. Ця своєрідність проявляється в зниженій активності сприйняття, неповноті й неточності, вибірковості сприйняття, утрудненнях в осмисленні й узагальненні сприйманого. Діти з порушеннями зору при сприйнятті малюнків, особливо сюжетних картин, зазнають більших труднощів у порівнянні з нормальнозорими.

Внаслідок сенсорної й загальної психічної недостатності у дітей з порушенням зору дозрівання структур мозку й психічних утворень уповільнено. Тому їхня індивідуальна діяльність і досвід можуть бути істотно обмежені.

Для розвитку й корекції недоліків зорового сприйняття їм потрібно спеціально організоване навчання.

Особливості комунікативної діяльності дітей з порушеннями зору

Основна причина серйозного відставання в розвитку засобів спілкування у дітей з порушенням зору до моменту надходження їх у школу пов'язана з тим, що в процесі формування засобів спілкування необхідна участь всіх аналізаторів, особливо важливу роль у розвитку функції спілкування грає зоровий аналізатор. Так, звуження сенсорної сфери утрудняє й навіть унеможливорює сприйняття складних психічних утворень партнера по спілкуванню. У дітей, позбавлених можливості зорового, дистантного сприйняття навколишньої дійсності й не навчених

способам компенсації, уявлення про міміку, жести, пантоміму дуже неміцні, розпливчасті, що значною мірою утруднює процес міжособистісного спілкування. Несформованість немовних засобів спілкування призводить до появи нав'язливих стереотипних рухів: нерідко така дитина стоїть, роблячи маятникоподібні рухи тулубом, крутячи в руках якийсь дрібний предмет, розмовляючи сама із собою. Вивести його із цього стану вдається із зусиллям: дитина повністю занурена у свій внутрішній світ і не бажає контактувати з навколишніми.

Особливості емоційно-вольової сфери при порушеннях зору

Діти з порушенням зору, не володіючи мімікою обличчя, не можуть показати свій емоційний стан. Щоб дитина з порушенням зору могла досягти того ж рівня розвитку й одержати ті ж знання, що й зрячий, їй доводиться працювати значно більше. Це викликає у дітей нерівнозначні емоційні реакції, пов'язані з типом її нервової системи, зі стомлюваністю, індивідуальними особливостями й системою взаємин з дорослими.

Особливості розвитку мовлення у дітей з порушенням зору

Мова дитини з порушенням зору розвивається й засвоюється в ході спілкування з людьми й навколишньої дійсності, але має свої особливості формування - змінюється темп розвитку, порушується словарно-семантична сторона мовлення, з'являється «формалізм», нагромадження значної кількості слів, не пов'язаних з конкретним змістом.

Для дітей з порушенням зору характерне нерозуміння змістової сторони слова, використання слів, засвоєних лише на вербальній основі, невикористання розгорнутих висловлювань через відсутність зорових вражень. Значну роль у прояві недорозвинення мови відіграє порушення спілкування дитини з мікросоціальним середовищем і незадовільні умови мовного спілкування.

Особливості проведення ігор для дошкільників з порушеннями зору

Діти з порушенням зору люблять грати в ті ж ігри, що й зрячі, тільки на відміну від зрячої дитини таким дітям необхідно створити спеціальні умови, де вони, опираючись на збережені аналізатори, могли б навчитися ігрових дій, а потім опанувати грою.

Ігри-змагання – сильне «випробування» для імпульсивної, нетерплячої дитини. В іграх-змаганнях правила відрізняються чіткістю, зрозумілістю, відкритістю: виконує дитина правила гри або порушує - це відразу ж зауважують інші гравці, що створює кращі умови для самостійного контролю над власним поведінням.

Ігри-драматизації допомагають перебороти непевність, сором'язливість, тривожність, набути таких особистісних якостей як сміливість, упевненість, ініціативність.

«Пластиліновий живопис». Специфіка даної роботи в тім, що з'єднуються два види образотворчого мистецтва - ліплення й малювання: замість фарби використовується пластилін, що наноситься на кольоровий картон пальцями. Особливі властивості пластиліну дозволяють використовувати додаткові декоративні матеріали: бісер, насіння, тканину, фольгу.

Тістопластика. Тісто - доступний матеріал, з якого легко, приємно ліпити граючи. У процесі ліплення діти розвивають формотворні рухи пальців рук, вчаться аналізувати об'єм, величину, будову, пропорції й взаєморозташування предметів у просторі, синхронізують роботу обох рук; у них підвищується сенсорна чутливість, розвивається уява, художній смак.

Оригамі – японське мистецтво складання різних фігур з різнобарвних квадратних аркушів паперу. Удосконалюючи й координуючи

рухи пальців і кистей рук, оригамі впливає на загальний інтелектуальний розвиток дитини, розвиває довільну увагу, уяву й пам'ять. Складаючи фігурки з паперу, діти знайомляться із різними геометричними фігурами: трикутником, квадратом і т.д., вчать орієнтуватися на аркуші паперу, ділити ціле на частині, знаходити вертикаль, горизонталь, діагональ, що сприяє засвоєнню просторових відносин.

Робота із природними матеріалами - діти досягають гарного розвитку дрібної моторики рук. Для виникнення того або іншого задуму велике значення має не тільки форма й кольори, але й фактура матеріалу: колючий він або м'який, шорсткий або гладкий.

Вихователі пропонують дітям роботу з різними природними матеріалами: насінням, шишками, листочками, жолудями, гілочками.

Сенсомоторний куточок.

Чим більше сенсорних систем задіяно в процесі виховання й навчання дитини із зоровою патологією, тим ефективніше відбувається її розвиток. Саме тому в кожній групі створені сенсорні куточки.

Сенсомоторний куточок призначений головним чином:

- для стимуляції сенсорних функцій;
- для розвитку дрібної моторики, стимуляції рухової активності;
- зняття м'язової й психоемоційної напруги, досягнення стану релаксації й комфортного самопочуття дітей;
- створення позитивного емоційного фону, підвищення працездатності дитини;
- активізації когнітивних процесів;
- підвищення мотивації до самостійної й експериментальної діяльності дошкільників.

Сьогодні є величезна кількість ігор і посібників, покликаних розвивати у дітей сенсомоторну координацію. Їх можна розмістити в

сенсорному куточку й діти можуть використовувати їх самостійно.

Ігри з піском стимулюють самостійність і творчу активність, сприяють релаксації дітей із зоровою патологією.

Сюжетно-рольова гра дошкільників з порушенням зору

Програмний зміст:

1. Допомогти створити ігрову атмосферу, налагодити взаємодію між тими, хто вибрав певні ролі.
2. Формувати у дітей уміння грати за власним задумом, стимулювати творчу активність дітей у грі.
3. Формувати дружні взаємини у грі, почуття гуманізму, активності, відповідальності, дружелюбності.

Попередня робота:

1. Бесіди з використанням ілюстрацій, розповідей.
2. Читання художньої літератури.

Організація гри:

1. На першому етапі гра носить сюжетно-дидактичний характер. Провідна роль тут належить вихователеві. Він спрямовує розвиток сюжету, стежить за виконанням дій кожною дитиною, розвиває вміння застосовувати ці знання у грі.

2. На другому етапі гра організовується дітьми. Провідні ролі починають виконувати діти. Вихователь бере участь на другорядних ролях.

3. Третій етап характеризується виникненням самостійних сюжетно-рольових ігор з ініціативи дітей. Всі ролі грають діти. Вихователь - активний спостерігач. Лише в окремих випадках вихователь включається в гру, беручи на себе яку-небудь роль.

Рухливі ігри з дошкільниками з порушенням зору

Рухливі ігри для дітей з порушенням зору мають величезне значення в розвитку збережених аналізаторів, навичок орієнтування в просторі,

удосконаленні рухів, уміння бігати, стрибати. Спеціальних рухливих ігор для дітей з порушенням зору немає, вони грають у ті ж ігри, що й нормальнорозумні дошкільники.

При виборі ігор варто враховувати вікові особливості дітей, фізичні можливості, зорові порушення.

Дошкільники з порушенням зору характеризуються меншою рухливістю, нечіткістю координації рухів, зниженням темпу їхнього виконання, спритності, ритмічності, точності. Діти зазнають труднощів при орієнтуванні в просторі, виконанні рухів на рівновагу. Ускладнено формування понять про основні рухи, що знижує рухову активність, стримує розвиток природних потреб у русі.

При організації рухливої гри не можна ставити дітей обличчям до сонця або вікон. Яскраве світло «zasліплює» дітей, увага їх розсіюється. Починати гру необхідно за умовним сигналом (свисток, хлопок у долоні й ін.), про що заздалегідь діти попереджаються. Під час гри вихователь контролює дії граючих, дотримання правил гри та безпеки руху. Доцільно в процесі гри робити паузи для того, щоб зняти напругу, уникнути перевтоми, використовуючи цей час для аналізу результатів та ходу гри.

В організації рухливих ігор доцільно враховувати наступні особливості дітей з порушенням зору: рівень рухової готовності, стан здоров'я, зорові можливості.

Всі ігри передбачають виховання наступних якостей особистості дитини з порушенням зору: активність, наполегливість, спілкування, соціальна адаптація.

В іграх дітей широко використовується спеціальне устаткування: м'ячі, пофарбовані в такі кольори, як оранжевий, червоний, жовтий, зелений, що найбільш сприятливо впливають на сітківку ока, розмір зорових орієнтирів в іграх підбирається з урахуванням зорових

можливостей дітей; широко використовуються індивідуальні зорові орієнтири у вигляді кольорових геометричних фігур.

Дидактичні ігри із дітьми з порушенням зору

При порушенні зору у дітей виникають певні труднощі в сприйнятті наочного матеріалу. Наочний матеріал, використовуваний у дидактичних іграх і пропонується дітям з порушенням зору повинен бути чітким, без зайвих, що заважають сприйняттю, деталей. Контур зображення повинен бути добре видний або обведений.

Залежно від зорового навантаження, що визначає лікар-офтальмолог, розміри зображень повинні бути різної величини (чим менше зорове навантаження – тим крупніше зображення). У зв'язку із цим, для деяких дітей необхідно виготовляти й використовувати індивідуальні комплекти ігор.

В деяких іграх необхідне використання кольорових фонів, найчастіше це зелені, коричневі, тому що саме ці фони сприяють більше чіткому зоровому сприйняттю зображення.

Дидактична гра є важливим засобом виховання розумової активності, вона активізує психічні процеси, викликає у дошкільників жвавий інтерес до процесу пізнання. У ній діти з порушенням зору розвивають свої здатності й уміння. Гра допомагає зробити будь-який навчальний матеріал захоплюючим, викликає в учнів глибоке задоволення, стимулює працездатність, полегшує процес засвоєння знань. Гра - це ще й школа соціальних відносин. Саме в умовах ігрової діяльності дитина добровільно вправляється в засвоєнні нормативної поведінки. У грі це відбувається набагато легше, ніж у житті.

Дидактична гра має певну структуру. Структура - це основні елементи, що характеризують гру як форму навчання й ігрову діяльність одночасно. Виділяються наступні структурні складові дидактичної гри:

- 1) дидактичне завдання;
- 2) ігрове завдання;
- 3) ігрові дії;
- 4) правила гри;
- 5) результат (підведення підсумків).

Дидактичне завдання визначається метою навчального й виховного впливу. Вона формується педагогом і відбиває його навчальну діяльність. *Ігрове завдання* здійснюється дітьми. Дидактичне завдання в дидактичній грі реалізується через ігрове завдання. Вона визначає ігрові дії, стає завданням самої дитини. Саме головне: дидактичне завдання в грі навмисно замасковане й з'являється перед дітьми у вигляді ігрового задуму (завдання).

Ігрові дії - основа гри. Чим різноманітніші ігрові дії, тим цікавіше для дітей сама гра й тим успішніше вирішуються пізнавальні й ігрові завдання. У різних іграх ігрові дії різні по їхній спрямованості стосовно учасників. Це, наприклад, можуть бути рольові дії, відгадування загадок, просторові перетворення й т.д. вони пов'язані з ігровим задумом і виходять із нього. Ігрові дії є засобами реалізації ігрового задуму, але включають і дії, спрямовані на виконання дидактичного завдання.

Правила гри. Їхній зміст і спрямованість обумовлені загальними завданнями формування особистості дитини, пізнавальним змістом, ігровими завданнями й ігровими діями. Правила містять вимоги до взаємин дітей, до виконання ними норм поведінки. За допомогою правил педагог керує грою, процесами пізнавальної діяльності, поведінням дітей. Правила впливають і на рішення дидактичного завдання - непомітно обмежують дії дітей, направляють їхню увагу на виконання конкретного завдання навчального предмета, що дуже важливо при навчанні дітей з порушеннями зору.

Підведення підсумків (результат) – проводиться по завершенню гри. Це може бути підрахунок балів; виявлення дітей, які краще виконали ігрове завдання; визначення команди-переможця й т.д. При цьому необхідно відзначити досягнення кожної дитини, підкреслити успіхи відстаючих дітей.

При проведенні ігор необхідно зберегти всі структурні елементи, оскільки саме з їхньою допомогою вирішуються дидактичні завдання.

У ситуації дидактичної гри знання засвоюються краще. Таким чином, дидактична гра - це гра тільки для дитини. Для дорослого - вона спосіб навчання. У дидактичній грі засвоєння знань виступає як побічний ефект. Мета дидактичних ігор й ігрових прийомів навчання - полегшити перехід до навчальних завдань, зробити його поступовим.

Основні функції дидактичних ігор:

- 1) функція формування стійкого інтересу до навчання й зняття напруги, пов'язаного із процесом адаптації дитини до шкільного режиму;
- 2) функція формування психічних новотворів;
- 3) функція формування власне навчальної діяльності;
- 4) функція формування загальнонавчальних умінь, навичок навчальної й самостійної роботи;
- 5) функція формування навичок самоконтролю й самооцінки;
- 6) функція формування адекватних взаємин й освоєння соціальних ролей.

Отже, дидактична гра - це складне, багатогранне явище. У дидактичних іграх відбувається не тільки засвоєння знань, умінь і навичок, але й розвиваються психічні процеси дітей, їхня емоційно-вольова сфера, здатності й уміння.

Організувати й провести дидактичну гру - досить складне завдання для педагога.

Основні умови проведення дидактичної гри:

1. Наявність у педагога певних знань й умінь щодо дидактичних ігор.
2. Виразність проведення гри. Це забезпечує інтерес дітей, бажання слухати, брати участь у грі.
3. Необхідність включення педагога в гру. Він є й учасником, і керівником гри. Педагог повинен забезпечити поступальний розвиток гри відповідно до навчальних і виховних завдань, але при цьому не робити тиску, виконувати другорядну роль, непомітно для дітей направляти гру в потрібне русло.
4. Необхідно оптимально підтримувати цікавість гри. Проводячи гру, вихователь повинен постійно пам'ятати, що він дає дітям складні завдання, а в гру їх перетворює форма їхнього проведення - емоційність, легкість, невимушеність.
5. Засоби й способи, підвищення емоційного ставлення дітей до гри, варто розглядати не як самоціль, а як шлях, що веде до виконання дидактичних завдань.
6. Між педагогом і дітьми повинна бути атмосфера поваги, взаєморозуміння, довіри й співпереживання.
7. Використовувана в дидактичній грі наочність повинна бути простійною й ємною.

Підготовка до ігрової діяльності дошкільників з порушенням зору:

1. Підготовка вихователя до ігрової діяльності.
2. Види ігор, їхня роль і місце у виховній роботі із групою.
3. Особливості ігрового матеріалу в кожній віковій групі і його розташування.
4. Умови для ігор: наявність ігор, ігрового матеріалу; скільки часу відведено для ігор.

5. Початок ігрової діяльності, виникнення сюжетно-рольової гри.
6. Тематика ігор, їхній зміст, тривалість, ставлення дітей до різних видів ігор.
7. Стан ігрових навичок й умінь. Культура гри.
8. Як вихователь використовує ігрову діяльність для формування рис характеру, моральних, волевих якостей особистості (прийом керування, використання гри як засобу морального виховання).
9. Прийоми керівництва різними видами ігор.
10. Завершення гри.

Дитина починає діяти з інтересу до нових форм розумової діяльності й у неї з'являється активне ставлення до об'єктів вивчення, це говорить про виникнення елементарних пізнавальних і навчальних мотивів. У дітей з'являється особлива чутливість до оцінки результатів навчання, прагнення виправити свої помилки, бажання вирішувати «важкі» завдання. Це свідчить про становлення вже навчальної діяльності. Але вона ще досить часто протікає у формі гри, хоча й має дидактичний характер.

Займаючись різними видами ігрової діяльності, діти з різними дефектами зору розкривають свої творчі можливості. Відбувається корекція пізнавальної сфери дитини, а саме сенсорних еталонів: кольору, форми, величини, просторового орієнтування; розвивається аналітико-синтетична діяльність, можливість порівнювати й узагальнювати, розвивається зорово-рухова координація й дрібна моторика рук. Цей вид діяльності є потужною арт- і психотерапією.

Ігри з розвитку слухового й зорового сприймання у дошкільників з порушенням зору

Особливості розвитку психічних процесів у сучасних дітей багато в чому залежать від сформованості слухового й зорового сприйняття. Зорове сприйняття є важливою умовою правильного орієнтування дитини в

навколишньому предметному світі. Слухове сприйняття безпосередньо пов'язане з розвитком мови, з так званим мовним слухом. Тому подолання несформованості зорового й слухового сприйняття у дітей буде сприяти розвитку усної й письмової мови.

Гра «Що звучить?»

Мета: визначення рівня сформованості слухового сприйняття не мовних звуків, на прикладі озвучених іграшок.

На столі перед дитиною кілька озвучених іграшок; бубон, дзвіночок, та ін. Вихователь пропонує дитині послухати й запам'ятати звучання кожної іграшки. Потім дитині відтворюється звучання однієї з іграшок. Дитина повинна визначити, що звучить.

Гра «Знайди предмет»

Мета: визначення колірнього сприйняття, а саме співвіднесення предмета й кольору.

Перед дитиною лежать предметні картинки різних кольорів (червоний помідор, буряк, полуниця, зелений огірок, жовте курча, біла сніжинка).

Завдання: відібрати зображення предметів за кольором.

Гра «Назви предмет».

Мета: виявлення рівня сформованості зорового сприйняття за контуром, а саме дізнавання фігур по контуру.

Вихователь показує дітям кілька контурних малюнків, у яких заховані відомі дітям предмети - гриб, чашка, морква, яблуко, вишня, дерево.

Завдання: назвати предмети за контурним малюнком.

Гра «Великий - маленький».

Мета: виявлення рівня сформованості зорового сприйняття, уміння розподіляти фігури в порядку зростання.

Перед дитиною лежать 5 квадратів різної величини одного кольору.

Завдання: розташуй квадрати в порядку зростання.

Комплекс дидактичних ігор, що сприяють формуванню елементарних математичних уявлень у дошкільників з порушеннями зору

Дидактичні ігри займають найважливіше місце в житті дитини. Вони розширюють уявлення маляти про навколишній світ, навчають дитину спостерігати й виділяти характерні ознаки предметів (величину, форму, колір), розрізняти їх, а також встановлювати найпростіші взаємозв'язки.

Складання геометричних фігур

Мета: вправляти в складанні геометричних фігур на площині, аналіз й обстеження геометричних фігур зорово-тактильним способом.

Матеріал: рахункові палички (15-20 штук), 2 товсті нитки (довжина 25-30 см)

Завдання:

Скласти квадрат і трикутник маленького розміру

Скласти маленький і великий квадрати

Скласти прямокутник, верхня й нижня сторони якого будуть рівні 3 паличкам, а ліва й права - 2.

Скласти з ниток послідовно фігури: коло й овал, трикутники. Прямокутники й чотирикутники.

«Властивість геометричної фігури»

Мета: закріпити знання властивостей геометричних фігур, розвивати вміння швидко вибирати потрібну фігуру, охарактеризувати її.

Хід гри: у двох граючих є у наявності по повному набору геометричних фігур. Один кладе на стіл будь-яку фігуру. Другий граючий повинен покласти на стіл фігуру, що відрізняється від неї лише однією ознакою. Так, якщо 1-й поклав жовтий великий трикутник, то другий кладе, наприклад, жовтий великий квадрат або синій великий трикутник.

«Знайди й назви»

Мета: закріпити вміння швидко знаходити геометричну фігуру певного розміру й кольору.

Хід гри: перед дитиною розкладаються 10-12 геометричних фігур різних кольорів та розміру. Ведучий просить показати різні геометричні фігури, наприклад: велике коло, маленький синій квадрат і т.д.

«Назви число»

Граючі стають один проти одного. Дорослий з м'ячем у руках кидає м'яч і називає будь-яке число, наприклад 7. Дитина повинна піймати м'яч і назвати суміжні числа - 6 й 8.

«Склади квадрат»

Мета: розвиток кольоросприймання, засвоєння співвідношення цілого й частини; формування логічного мислення й уміння розбивати складне завдання на трохи простіші. Для гри потрібно приготувати 36 різнобарвних квадратів розміром 80x80мм. Відтінки кольорів повинні помітно відрізнятися один від одного.

Завдання до гри:

Розкласти квадрати по кольорах

Скласти з маленьких квадратів великий квадрат

Придумати нові квадрати.

Ігри із цифрами й числами

У грі «Плутанина» цифри розкладають на столі або виставляють на дошці. У той момент, коли діти закривають очі, цифри міняють місцями. Діти знаходять ці зміни й повертають цифри на свої місця. Ведучий коментує дії дітей.

У грі «Якої цифри не стало?» також прибираються одна - дві цифри. Граючі не тільки зауважують зміни, але й говорять, де яка цифра стояла й чому. Наприклад, цифра 5 зараз стоїть між 7 й 8. Це не вірно. Її

місце між цифрами 4 й 6, тому що число 5 більше 4 на один, тому 5 повинна стояти після 4.

Грою «Збираємо цифри» можна завершувати заняття або частину заняття, якщо надалі цифри не знадобляться. Перед усіма на столах розкладені цифри першого десятка. Діти по черзі загадують загадки про числа. Кожна дитина, здогадується, про яку цифру йде мова, забирає із числового ряду цю цифру. Загадки можуть бути найрізноманітніші. Наприклад, забрати цифру, що стоїть після цифри 6, забрати цифру, що показує число більше 7 на 1; забрати цифру, що показує, скільки разів плеснули в долоні (плеснули 3 рази) й т.д. Звіряють останню цифру, що залишилася, тим самим визначаючи, чи правильно виконувалися попередні завдання всіма дітьми. Про цифру, що залишилася, теж загадують загадку.

Ігри «Що змінилося?», «Виправ помилку» сприяють закріпленню вміння перераховувати предмети, позначати їхню кількість відповідною цифрою. Кілька груп предметів розміщують на дошці, поруч ставлять цифри. Ведучий просить граючих закрити очі, а сам міняє місцями або забирає з якої-небудь групи один предмет, залишаючи цифри без зміни, тобто порушує відповідність між предметом і цифрою. Діти відкривають очі. Вони виявили помилку й виправляють її різними способами: «відновленням» цифри, що буде відповідати кількості предметів, додають або забирають предмети, тобто змінюють кількість предметів у групах.

Гра «Рахуй - не помилися!» допомагає засвоєнню порядку чисел натурального ряду, тренуванню в прямому й зворотному рахунку. У грі використовується м'яч. Діти розташовуються півколом. Перед початком гри ведучий домовляється, у якому порядку (прямому або зворотному) буде рахувати. Ведучий кидає комусь із граючих м'яч і називає число. Той, хто піймав м'яч, продовжує рахунок далі. Гра повинна проводитися у швидкому темпі, і завдання повторюються багато разів, щоб дати

можливість якомога більшої кількості дітей прийняти в ній участь.

Гра «Якої іграшки не стало?» Ведучий виставляє кілька різномірних іграшок. Діти уважно розглядають їх, запам'ятовують, де яка іграшка стоїть. Усі закривають очі, ведучий забирає одну з іграшок. Діти відкривають очі й визначають, котрої іграшки не стало. Наприклад, сховалася машинка, вона стояла третьою праворуч або другою ліворуч.

Гра «Хто перший назве?» Дітям показують картинку, на якій у ряд (зліва на право або зверху вниз) зображені різномірні предмети. Ведучий домовляється, звідки починати перерахування предметів: ліворуч, праворуч, знизу, зверху. Ударяє молоточком кілька разів. Діти повинні підрахувати кількість ударів і знайти іграшку, що знаходиться на зазначеному місці. Хто перший назве іграшку, стає переможцем.

Ігри з геометричними фігурами

Гра «Чудесний мішечок» добре знайома дошкільникам. Вона дозволяє вправлятися в розрізненні форм геометричних предметів. У мішечку перебувають предмети різних геометричних фігур. Дитина обстежує їх, називає фігуру. Ускладнити завдання можна, якщо ведучий дає завдання знайти в мішечку якусь конкретну фігуру. При цьому дитина послідовно обстежує кілька фігур, поки не відшукає потрібну. Цей варіант завдання виконується повільніше. Тому доцільно, щоб чудесний мішечок був у кожної дитини.

Гра «Знайди таку саму» перед дітьми лежать три - чотири різні геометричні фігури. Вихователь показує фігуру (або називає, перераховує фігури). Діти повинні знайти таку ж само.

Гра «Хто більше побачить?» На дошці в довільному порядку розташовані різні геометричні фігури. Дошкільники розглядають і запам'ятовують їх. Ведучий рахує до трьох і закриває фігури. Дітям пропонують назвати якнайбільше фігур, розміщених на дошці. Що б діти

не повторювали відповіді товаришів ведучий може вислухати кожную дитину окремо. Виграє той хто запам'ятає й назве більше фігур він стає переможцем. Продовжуючи гру ведучий змінює кількість фігур.

Гра «Подивися навколо» допомагає закріпити уявлення про геометричні фігури, вчить знаходити предмети певної форми. Гра проводиться у вигляді змагання на особисту або командну першість. У цьому випадку група ділиться на команди. Ведучий (ним може бути вихователь або дитина) пропонує назвати предмети круглої, прямокутної, квадратної, чотирикутної форми, форму предметів, що не мають кутів, і т.д. За кожную правильну відповідь граючий або команда одержує фішку, кружечок. Правилами передбачається, що не можна називати два рази той самий предмет. Гра проводиться у швидкому темпі. Наприкінці гри підводять підсумки, називається переможець, що набрав найбільшу кількість балів.

Гра «Геометрична мозаїка» призначена для закріплення у дітей знання про геометричні фігури, формує вміння перетворювати їх, розвиває уяву й творче мислення, вчить аналізувати способи розташування частин, складати фігуру, орієнтуватися на зразок. Організуючи гру, вихователь дбає про об'єднання дітей в одну команду.

Діти виконують завдання різної складності: складання зображення візерунку з готового зразка, робота за власним задумом. Діти повинні самостійно домовитися про способи виконання завдання, про порядок роботи, вибрати вихідний матеріал. У висновку гри діти аналізують свої візерунки, знаходять подібності й розходження в рішенні конструктивного задуму.

Гра «Величина»

Мета. Уточнити уявлення дітей про величину предметів, що буває широке (довге, високе, низьке, вузьке), вчити знаходити подібність

предметів за величиною.

Хід гри. Дорослий говорить: «Предмети, які нас оточують, бувають різної величини: більші, менші, довгі, короткі, низькі, високі, вузькі, широкі. Ми бачили багато різних по величині предметів. А зараз ми пограємо так: я буду називати одне слово, а ти будеш перераховувати, які предмети можна назвати цим словом». Наприклад, довге: дорога, стрічка, мотузка й т.д.

Гра із двома наборами.

Мета. Учити дітей порівнювати предмети по величині шляхом накладання один на іншій, знаходити два предмети однакової величини.

Матеріал. Дві однакові пірамідки.

Хід гри. «Давай разом пограємо», - звертається дорослий до дитини й бере кільце з пірамідки. «А тепер знайди таке ж кільце», - говорить дорослий і дає одне з кілець. Коли дитина виконає це завдання, дорослий пропонує порівняти кільця шляхом накладання.

Гра «Назви геометричну фігуру»

Мета. Учити за допомогою зору обстежувати, дізнаватися й правильно називати площинні геометричні фігури (коло, квадрат, трикутник, прямокутник, овал).

Матеріал. Таблиці з геометричними фігурами. На кожній таблиці контурні зображення двох-трьох фігур.

Хід гри. Вихователь пропонує уважно розглянути геометричні фігури, рухом руки обвести контури фігури, назвати їх. На одному занятті можна показати дитині 2-3 фігури.

Гра «Знайди предмет такої ж форми»

У вихователя є зображені на папері геометричні фігури: коло, квадрат, трикутник, овал, прямокутник і т.д.

Він пропонує дитині одну з фігур, наприклад, коло. Дитина повинна

назвати предмет такої ж форми.

Ігри на орієнтування в просторі

Гра «Відгадай, хто, де знаходиться» Перед дітьми – кілька предметів, розташованих по кутах уявного квадрата й у середині нього. Ведучий пропонує дітям відгадати, який предмет стоїть поза зайцем й перед лялькою або праворуч від лисиці, перед лялькою й т.д.

Гра «Що змінилося?» На столі лежить кілька предметів. Діти запам'ятовують, як розташовані предмети по відношенню один до одного. Потім закривають очі, у цей час ведучий змінює місцями кілька предметів. Відкривши очі діти розповідають про зміни, які відбулися, де предмети стояли раніше й де тепер. Наприклад, заєць стояв, праворуч від кішки, а тепер стоїть ліворуч від неї.

Гра «Знайди схожу» Діти відшуковують картинку із зазначеними вихователем предметами, потім розповідають про розташування цих предметів: «Першим ліворуч стоїть слон, а за ним - мавпа, останнім ведмедик» або «У середині - великий чайник, праворуч від нього - блакитна чашка, ліворуч - рожева чашка».

Гра «Розкажи про свій візерунок» У кожної дитини картинка (коврик) з візерунком. Діти повинні розповісти, як розташовуються елементи візерунка: у правому верхньому куті - коло , у лівому верхньому куті - квадрат , у лівому нижньому куті - прямокутник , у середині - трикутник.

Можна дати завдання розповісти про візерунок, що вони малювали на занятті по малюванню. Наприклад, у середині - велике коло, від нього відходять промені, у кожному куті - квіти, угорі й знизу - хвилясті лінії, праворуч і ліворуч - по одній хвилястій лінії з листочками й т.д.

Гра «Художники» Гра призначена для розвитку орієнтування в

просторі, закріплення термінів, що визначають просторове розташування предметів, дає уявлення про їхню відносність. Проводиться із групою або підгрупою дітей. Роль ведучого виконує вихователь. Ведучий пропонує дітям намалювати картину. Усі разом продумують її сюжет: місто, кімната, зоопарк і т.д. Потім кожний розповідає про задуманий елемент картини, пояснює, де він повинен перебувати щодо інших предметів. Вихователь заповнює картину пропонованими дітьми елементами, малюючи її крейдою на дошці або фломастером на великому аркуші паперу. У центрі можна намалювати хатинку (зображення повинне бути більшим і пізнаваним), угорі - на даху будинку трубу. Із труби нагору йде дим. Унизу перед хатинкою сидить кіт. У завданні повинні бути використані слова: угорі, унизу, ліворуч, праворуч, за, перед, між, біля, поруч і т.д.

Гра «Знайди іграшку». «Уночі коли в групі нікого не було - говорить вихователь, до нас прилітала Фея і принесла у подарунок іграшки. Фея принесла іграшки, а в листі написала, як їх можна знайти». Роздруковує конверт і читає: «Треба встати перед столом вихователя, піти прямо». Хтось із дітей виконує завдання, йде і підходить до шафи, де в коробці лежить машинка. Інша дитина виконує наступне завдання: підходить до вікна, повертається ліворуч, присідає й за шторою знаходить іграшку.

За допомогою ведучого Фея дає дітям завдання: «Дійти до вікна, зроби три кроки вправо». Дитина виконує завдання. Якщо воно виконано успішно, то ведучий допомагає знайти заховану там іграшку. Коли діти ще недостатньо впевнено можуть змінювати напрямок руху, кількість напрямків повинно бути не більше двох. Надалі кількість завдань по зміні напрямку можна збільшити. Наприклад: «Пройди вперед п'ять кроків, поверни ліворуч, зроби ще два кроки, поверни праворуч, іди до кінця, відступи вліво на один крок». У розвитку просторових орієнтувань, крім

спеціальних ігор і завдань по математиці, особливу роль грають рухливі ігри, фізкультурні вправи, музичні заняття, заняття з образотворчої діяльності, різні режимні моменти (вдягання, роздягання), побутове орієнтування дітей не тільки у своїй груповій кімнаті, але й у приміщенні всього дитячого садку.

Дидактичні ігри з формування фонематичних процесів

Формування у дітей граматично правильної, лексично багатой і фонетично чистої мови - одне з найважливіших завдань у загальній системі навчання дитини рідній мові в дошкільній установі й родині. Мова є одним з показників готовності дитини до навчання в школі, запорукою успішного засвоєння грамоти й читання. Тому вихованню правильної мови в дошкільному віці варто приділяти велику увагу.

З розвитком фонематичних процесів, використання ігрових технологій оптимізує корекційний вплив, робить процес навчання більш привабливим для дітей, а, отже, і більш результативним.

Поняття фонематичних процесів містить у собі: фонематичне сприйняття, фонематичний слух, фонематичні уявлення, фонематичний аналіз і синтез.

Мета комплексу вправ: розвивати фонематичні процеси дошкільників старшого віку з порушенням зору, використовуючи ігрові технології.

1. За допомогою ігрових технологій навчати дітей умінню виділяти звук у мовленні оточуючих.
2. Формувати фонематичні вміння:
 - а) виробляти вміння диференціювати фонемати на слух;
 - б) виробляти вміння диференціювати фонемати у власній мові.
3. Формувати фонематичний аналіз і синтез.
4. Формувати фонематичні уявлення на основі фонематичного

сприйняття й на основі фонематичного аналізу й синтезу.

5. Розвивати навички контролю й самоконтролю вимови звуків.

Логопедичну роботу з розвитку у дітей фонематичних процесів ми умовно розділили на 6 етапів:

I. Етап: дізнавання немовних звуків.

На цьому етапі в процесі спеціальних ігор у дітей розвивається здатність дізнаватися й розрізняти мовні й немовні звуки, розвивається слухова увага й слухова пам'ять (без чого неможливо навчити дітей диференціювати фонемі).

II. Етап: розрізнення однакових слів, фраз, звуків по висоті, силі й тембру голосу.

III. Етап: розрізнення слів, близьких за звуковим складом.

IV. Етап: диференціації складів.

Поступово, протягом цього періоду, діти повинні опанувати вмінням розрізняти всі фонематичні звуки: свистячі й шиплячі, дзвінкі й глухі, тверді й м'які.

V. Етап: диференціації фонем.

VI. Етап: розвиток навичок фонематичного аналізу й синтезу.

Фонематичний аналіз може бути елементарним і складним. Елементарний фонематичний аналіз - це дізнавання звуку на фоні слова. Він з'являється у дітей дошкільного віку спонтанно. Більш складна форма - вичленовування звуку й визначення його місця в слові (початок, середина, кінець), уміння визначати послідовність звуків у слові, їх кількість і місце відносно інших звуків.

Ігри, спрямовані на розвиток слухової уваги

«Довідайся по звуку»

Мета: розвиток слухової уваги, слухової пам'яті.

Устаткування: різні іграшки й предмети (папір, ложка, бубон і т.д.).

Опис гри: Ведучий за ширмою робить шум й звуки різними предметами. Той, хто здогадається, яким предметом ведучий робить шум, піднімає руку й говорить йому про це.

Звуки можна робити різні: кидати на стіл ложку, пластик, ударяти предмет об предмет, м'яти папір, рвати його і т.д.

Той, хто відгадає шум, отримує в нагороду фішку.

Ігри на розвиток мовного слуху

«Вгадай, чий голос»

Мета: визначити товариша по голосу.

Опис гри: Діти сидять півколом. Перед ними на деякій відстані спиною до дітей сидить дитина (ведучий).

Логопед пропонує кому-небудь із дітей покликати ведучого. Ведучий повинен вгадати, хто його покликав. Той, про кого довідалися, сідає на стільчик ведучого і продовжує гру далі.

Ігри на розрізнення слів, близьких по звуковому складу

«Будь уважний»

Мета: учити визначати правильність вимови слів.

Устаткування: предметні картинки: банан, альбом.

Опис гри: Перед дитиною розкладають картинки й пропонують уважно слухати логопеда: якщо логопед правильно називає картинку - дитина піднімає зелений прапорець, неправильно - червоний. Вимовні слова: баман, паман, банан, банам, ванан, баван, ванан; аньбом, айбом, альбом, альбом, авьбом, альпом, альном.

Ігри, спрямовані на диференціацію складів

«Повтори правильно»

Мета: розвивати фонематичне сприйняття, уміння чітко відтворювати складові ланцюжки.

Опис гри: діти сидять по колу. Педагог пропонує дітям по черзі

уважно прослухати ланцюжок складів, потім дитина повинна правильно повторити їх. Складові ряди можуть бути різними.

Ігрові вправи, що сприяють зняттю зорової напруги

Ігрова вправа «Подивися крізь пальчики»

Долоню з розведеними пальцями піднести до обличчя. Повертати голову, направивши погляд крізь пальці вдалину.

Поставити вказівний палець перед своїм носом, повертати голову зі сторони в сторону, направивши погляд повз палець.

Ігрова вправа «Світлові ванни»

На свіжому повітрі, закривши очі, стати лицем до сонця, повертати голову то в одну, то в іншу сторону.

Ігрова вправа «Моргання»

Закрити очі, подумати про щось приємне. Відкрити очі, поморгати ними так, як метелик махає крильми.

Око-рухові тренінги

Переміщати погляд на предмети, розміщені в різних місцях кімнати: іграшки, букви, цифри.

Масаж

Закрити очі, масажувати їх за допомогою кругових рухів пальців: верхнє віко від носа до зовнішнього краю очей, нижнє віко від зовнішнього краю до носа, потім навпаки (розслаблює м'язи й поліпшує кровообіг).

Великими й вказівними пальцями обох рук здавлюємо брови від перенісся до скронь.

Закрити міцно очі на 2-5 секунди. Розкрити очі. Повторюємо декілька разів.

«Мітка на склі»

Дивитися спочатку на мітку на склі вікна, потім на предмет удаліні на одній лінії погляду. Замість мітки можна дивитися на близько розташований предмет.

Загальнозміцнювальні вправи для очей

1.«Кругові рухи голови»

Дуже повільно робити кругові рухи голови в одну сторону, потім в іншу. Поглядом охопити як можна більший простір.

2.«Горизонталі»

Переміщати погляд то вліво, то вправо (не повертаючи голови).

3.«Вертикалі»

Переміщати погляд то ввверх, то вниз (не піднімаючи й не опускаючи голови).

4.«Косі очі»

Переводити погляд з далекого предмета на кінчик носа й назад у повільному темпі.

5.«Двоїння в очах»

Дивитися на кінець вказівного пальця витягнутої руки. По середній лінії обличчя наближати палець, не зводячи з нього очей, поки палець не почне двоїтися.

Висновки. Дидактичні ігри й вправи є ефективним засобом, за допомогою яких у дітей з порушенням зору активізуються зорові функції. Продуктивні заняття (конструювання, аплікація й ін.), розглядання кольорових слайдів і картин, вправи з використанням електрифікованих іграшок, ігри-лабіринти й ін. Таким чином, можна говорити про необхідність використання дидактичних ігор і вправ у корекційній, педагогічній й лікувально-відновлювальній роботі.

У підсумку хочеться сказати, що для роботи з навчання, виховання й розвитку дітей - дошкільників з порушенням зору розроблено безліч видів

ігор, особливу увагу варто звернути на дидактичні ігри, за допомогою яких при вмілому керівництві педагога можна ефективно навчати дітей, з огляду на індивідуальні особливості кожної дитини.

У цьому педагогові допомагає гра, створена з допомогою неї казкова, фантастична атмосфера, у якій дитина відчуває себе спокійно, впевнено. Педагог майстерно використовує гру - найбільш ефективний засіб навчання й виховання дошкільників, успішно вирішуючи поставлені завдання. Використання ігрових технологій є важливим методом для стимулювання, мотивації у навчально-виховному процесі дошкільних навчальних закладів.

Ігрова діяльність в процесі соціально-побутового орієнтування

Основним завданням сучасної спеціальної освіти дітей з порушеннями зору є забезпечення розвитку й саморозвитку особистості дитини, що перетворює її в суб'єкт самостійної життєдіяльності. Фундамент самостійності у дітей з порушеннями зору закладається на етапі раннього й дошкільного віку. Подальший розвиток їхньої самостійності як значимої особистісної якості в період дошкільного дитинства пов'язане з освоєнням різноманітних видів діяльності.

Глибоке порушення зору, насамперед, негативно позначається на розвитку орієнтування дитини в навколишньому просторі, на розвитку дій із предметами. Відсутність зорової інформації збіднює чуттєвий досвід, різко знижує можливості знайомства дитини із предметами і явищами й може призвести до зниження психічної активності. Однак правильне виховання компенсує недоліки психічного розвитку, пов'язані з порушенням зору, сприяє активному пізнанню навколишнього світу.

Гра є найважливішою самостійною діяльністю дитини з порушенням зору й має велике значення для її психічного й фізичного розвитку,

становлення індивідуальності й формування вміння жити в соціумі.

Однак особливості зорового дефекту й вторинних відхилень накладають свій відбиток на формування основних передумов ігрової діяльності.

Насамперед, гра є відображенням тих знань і уявлень, які заклалися у дитини про навколишній світ. Ці знання й уявлення опираються на систему засвоєних операціональних та рухових навичок. Багато дітей у молодшій дошкільній групі відмовляються брати участь у спільних іграх із-за слабкої рухової підготовки, низького рівня фізичного розвитку й навичками спільної діяльності. У дітей з порушенням зору маніпуляції з ігровими атрибутами становлять основний зміст ігрової діяльності аж до 3-4 років із-за затримок розвитку рухових компонентів предметної діяльності. Навчаючись маніпулювати із предметами в дії («Нагодуємо ляльку», «Одягнемо ляльку на прогулянку», «Приготуємо обід» і т. п.), діти пізнають їхнє функціональне призначення, а включення мови в цей процес створює основу для корекції негативних наслідків зорового дефекту.

Спочатку гра дітей з порушенням зору в дошкільному віці являє собою маніпулювання предметами, пізніше гру в найближчому оточенні, але паралельно з формуванням навичок спільної гри, тобто триває процес формування гри. Індивідуальна гра не жадає від дитини з порушенням зором високого рівня розвитку комунікативної діяльності, тому що дозволяє не враховувати одночасно кілька позицій: позицію партнера по грі, його ролі, загальний зміст гри, організаторські відносини.

Ігрова діяльність дітей з порушеннями зору, розглядається як цілісне й поліфункціональне утворення, можливості якого в корекції відхилень різного плану, викликаних зоровим дефектом, багатогранні.

У вітчизняній психології розроблений підхід до гри як діяльності соціальної по походженню, по змісту й структурі. У цій теорії закладені

глибокі коріння розвитку й координації соціальних відносин. Відзначається, що саме гра вчить розумному й свідомому поведженню в різних ситуаціях соціального середовища. У ході ігрової діяльності відбувається розвиток мислення, робота якого спрямована на створення схеми поведження, досягнення певної мети.

Гра виникає на межі раннього дошкільного дитинства й досягає свого розквіту в середині дошкільного віку. Але у дітей з порушеннями зору взаємозамінними в цей віковий період є предметна й сюжетно-рольова гра, що свідчить про труднощі в оволодінні структурою рольової гри, типами взаємовідносин дітей один з одним, уміннями, необхідними в ході ігрового спілкування.

Сюжети дитячих ігор настільки ж різноманітні, як різноманітні й відносини між людьми. Гра завжди соціальна, тому що формується на основі соціального досвіду й спостережень за життям дорослих. Тому саме в процесі розігрування сюжету діти з порушеннями зору привласнюють соціальний зміст ролей і рольових відносин. Уявлення дітей з порушеннями зору про навколишній світ, що відображаються ними в сюжеті гри детермінуються рівнями психічного розвитку дитини у процесі ігрової діяльності.

Особливості психічного розвитку, викликані зоровим дефектом, своєчасної допомоги дітям з порушеннями зору, дозволяють говорити насамперед про корекційно-компенсаторний вплив ігрової діяльності, тому що гра виникає не лише за умови наявності певних знань й умінь, але й слугує передумовою для їхньої актуалізації й засвоєння дітьми дошкільного віку з порушеннями зору.

Етапи компенсації зорового дефекту пов'язані насамперед з активним включенням предметної діяльності, мови, мислення, уяви в сенсорне відбиття навколишнього світу. Перехід від одного етапу компенсації до

іншого обумовлений появою або зміною провідної діяльності, а також негативним впливом зорового дефекту на розвиток пізнавальних процесів і психічних властивостей. На першому етапі це предметна діяльність, що створює передумови для формування поліфункціональних зв'язків. Контроль за предметною діяльністю й включення в процес соціальних відносин здійснюється на другому етапі. На третьому етапі компенсації створюються передумови процесу формування творчої гри як умови розвитку дитини з порушенням зору: зміцнюється зв'язок між предметним світом і його сприйняттям, підвищується інтерес дитини до спілкування з дорослими й однолітками. У старшому дошкільному віці компенсація зорового дефекту характеризується встановленням причинно-наслідкових зв'язків і послідовності дій дітей, активним включенням спілкування та мови в ігрове середовище.

Саме в ігровій діяльності досягаються основні цілі корекційного процесу: оптимізація соціальної ситуації для розвитку дитини з порушенням зору; розвиток предметно-практичних видів діяльності дитини; формування психологічних новоутворень.

Подальша корекційно-розвивальна робота, включення дітей у доступну їм на даному віковому етапі ігрову діяльність сприятиме формуванню у них повноцінних уявлень про навколишній світ, дозволяє збагатити їхні уявлення про світ речей і людей, систематизувати емоційний і соціальний досвід, забезпечуватиме дитині можливість діяти в повсякденному житті розумно й досить самостійно.

Одним з найважливіших принципів соціальної адаптації дітей з порушеннями зору є принцип розширення соціальних зв'язків. Відомо, що діти з порушеннями зору зазнають більших труднощів у взаємодії з довкіллям, входженням в соціум, оволодінні навичками спілкування. Тому, основним завданням соціальної адаптації дітей з порушеннями зору є:

всебічний розвиток особистості дошкільника, задоволення освітніх і творчих потреб кожної дитини; збереження й підтримка фізичного здоров'я, формування знань та вмінь, пов'язаних з власною поведінкою у різних життєвих ситуаціях, вироблення навичок спілкування з оточуючими людьми, оволодіння життєво-важливими побутовими вміннями і навичками.

Соціально-побутове орієнтування у дошкільний період навчання здійснюється по п'ятьох напрямках: розвиток соціальної активності, формування предметних уявлень, формування навичок самообслуговування, формування уявлень дитини про своє фізичне «Я», формування уявлень про господарсько-побутову діяльність. Кожен напрямок вирішує свої специфічні завдання, що визначають їх наступний зміст: соціальна активність, предметні уявлення, самообслуговування, дитині про саму себе, господарсько-побутова діяльність.

Перший напрямок «Соціальна активність» припускає формування способів комунікативної, ігрової діяльності дошкільника з порушеним зором, розвиток його емоційної сфери, націлений на забезпечення умов по попередженню виникнення труднощів у спілкуванні дитини з дорослими й однолітками.

Другий напрямок «Предметні уявлення» сприяє формуванню уявлень системного характеру про досліджуваний предмет у дошкільників з порушеннями зору, тобто в дитини з'являється цілісне, структуроване уявлення про предмет (його функціях, будову, матеріал, з якого він виготовлений, призначення), а також формування вмінь використовувати їх у процесі соціально-побутового орієнтування.

Третій напрямок «Самообслуговування» передбачає формування відповідно віку дитини з порушенням зору культурно-гігієнічних знань, умінь і навичок, використання спеціальних приладів у процесі виконання

побутових дій (дозаторів, контрастних серветок, секційного посуду та ін.) і тактильних міток, що полегшують процес орієнтування в побуті.

Четвертий напрямок «Дитині про саму себе» передбачає формування уявлень про своє фізичне «Я», адекватного ставлення до своїх можливостей, розвиток рефлексивних здібностей у процесі соціально-побутового орієнтування.

П'ятий напрямок «Господарсько-побутова діяльність» сприяє освоєнню дошкільниками з порушеннями зору трудовою діяльністю й оволодінню в ній позицією суб'єкта, встановленню соціальних відносин з однолітками в процесі соціально-побутового орієнтування.

Навчання навичкам соціально-побутового орієнтування дошкільників з порушенням зору необхідно проводити з урахуванням результатів психолого-педагогічної діагностики кожної дитини, що дозволяє реалізувати індивідуальну програму навчання з урахуванням зорових можливостей дитини, рівня сформованості компенсаторних здатностей й особливостей.

На корекційних заняттях по соціально-побутовому орієнтуванню можуть використовуватися наступні методи: *наочні* (демонстрація, спостереження, показ способів дій), *практичні* (предметно-практичні дії), *словесні* (пояснення, бесіда), *ігрові* (дидактичні, сюжетно-рольові ігри, ігрові персонажі), *методи емоційного стимулювання* (позитивне ставлення, заохочення, ситуація успіху).

Основними дидактичними засобами в процесі формування знань, умінь і навичок із соціально-побутового орієнтування у дітей з порушеннями зору служать наочні засоби навчання, що є джерелом формування конкретних уявлень, матеріальною основою образного мислення, засобом попередження вербалізму в них.

Тифлопедагогові варто враховувати, що використання наочності на

заняттях по соціально-побутовому орієнтуванню ефективно в тому випадку, якщо дитина виконує активні дії з нею. При демонстрації предметів навколишнього світу (наприклад, продуктів) дітям з порушеннями зору, варто знайомити з ними на полісенсорній основі (розглядати, обмацувати, пробувати на смак, зважувати на руках і т.д.). Для цього педагогові варто використовувати методи формування раціональних дій такі, як показ і пояснення, і чітко представляти алгоритм раціональної дії; забезпечувати вдосконалювання дій дитини по лінії усвідомленого й самостійного застосування; допомагати дитині з порушеним зором здійснювати перенос засвоєної дії з одним предметом на іншій, корегувати її дії з урахуванням специфіки обігу з конкретним предметом; урахувати труднощі, з якими зіштовхується дитина, що має порушення зору при засвоєнні практичних навичок у процесі соціально-побутового орієнтування.

Важливе місце в процесі формування соціально-побутових знань, умінь і навичок у дітей з порушеннями зору займають ігри (дидактичні, сюжетно-рольові), тому що в грі формуються всі сторони особистості дитини, відбуваються позитивні зміни в її психіці. Цим пояснюються величезні виховні можливості гри, що сприяють соціалізації дошкільників з порушенням зору.

1. До напрямку «Соціальна активність».

Організація ігрової діяльності дітей з порушеннями зору передбачає знання педагогом рівня психічного й фізичного розвитку дітей, їх особистісних характеристик. При підборі іграшок для дитини, що має порушений зір, тифлопедагогові варто враховувати не лише їхню зовнішню привабливість, але й можливості, інтереси самої дитини. Під час гри необхідно стежити за тим, щоб дитина намагалася знайти іграшку, обстежити її, зробити з нею якнайбільше практичних дій. При цьому

тифлопедагог пояснює, як з нею грати, пропонує для гри нові іграшки різні за формою, величиною, кольором і матеріалу, з якого вони виготовлені. Розвиток ігрових дій у дошкільників з порушеннями зору відбувається у безпосередньому спілкуванні з тифлопедагогом й однолітками. Тифлопедагогові варто забезпечувати постійний мовний контакт із дитиною, поповнюючи й розширюючи словниковий запас дитини, що містить слова з соціально-побутовим змістом, надавати можливість грати з іншими дітьми.

Оволодіння мовними й немовними засобами спілкування пов'язане з умінням дитини виражати не тільки власні емоції й почуття, але й розуміти емоційний стан інших по спілкуванню при виконанні побутових дій. Навчання вмінню сприймати й виражати мімічні, пантомімічні дії, розуміти й передавати емоційний стан у процесі соціально-побутового орієнтування відбувається поетапно. На першому етапі відбувається засвоєння й активне відтворення еталонів немовного спілкування, для цього використовуються зображення з різними емоціями, жестами, рухами. На другому етапі варто вчити дітей дізнаватися про людей у різних ситуаціях, з різною мімікою, співвідносити їхній емоційний стан з певною ситуацією.

2. До напрямку «Предметні уявлення».

Предметний світ, довколишні речі й іграшки є основою для розвитку предметних уявлень дошкільників з порушеннями зору. Саме в предметній діяльності з'являється пізнавальна активність, складаються перші емоційні вподобання. Тифлопедагогу необхідно допомогти дитині ознайомитись з довколишнім предметним світом, навчитися орієнтуватися в його різноманітті, правильно використовувати в побуті предмети за призначенням, а також - виховати ціннісне ставлення до предметного світу. На початку довколишній світ речей сприймається дитиною функціонально.

Тому важливо розкрити дошкільникові саме призначення предмета, показати особливості конструкції, будови предмета, й функцію предмета залежно від призначення, без чого цінність довколишнього предметного світу не буде усвідомлюватися.

При вивченні нових предметів, тифлопедагогові необхідно називати їх, звертати увагу на зовнішній вигляд предметів, їхні характерні ознаки, властивості і якості, вказувати на їхнє призначення й показувати способи застосування, надавати дитині можливість для їхнього обстеження (предмети можуть бути різні за формою, фактурою, призначенням), створювати умови для прояву самостійності при виконанні вивчених раніше дій із предметами й іграшками.

З кожним щаблем дошкільного дитинства уявлення дошкільників з порушеннями зору про предметний світ будуть збагачуватися, розширюватися, ставати усе більш цікавими й значимими для них.

3. До напрямку «Самообслуговування».

Для дітей дошкільного віку, що мають порушення зору, життєво необхідним стає оволодіння знаннями, уміннями й навичками по самообслуговуванню. Від того, наскільки дошкільник, що має порушення зору, уміє самостійно одягатися, акуратно користуватися туалетом, охайно їсти залежить його адаптація до дитячого садку й школи, його положення в родині, сприйняття дитини оточуючими людьми, її ставлення до самої себе. Навчаючи дошкільника культурно-гігієнічним навичкам необхідно навчити його користуватися як залишковим зором, так й іншими збереженими аналізаторами (слуховим, дотиковим, кінестетичним), контролювати свої дії. Починаючи навчати незрячу дитину якій-небудь дії по самообслуговуванню, тифлопедагогові необхідно використовувати прийом спільних дій. Навчання дитини з порушенням зору новим діям може вироблятися по наслідуванню. У цьому випадку всі вироблені дії

здійснюються в повільному темпі для того, щоб дитина могла адекватно їх сприйняти. При необхідності використовується додаткове освітлення: настільна лампа, підлоговий світильник або будь-який інший освітлювальний прилад, який повинен складатися з рухомих сегментів, що дозволяють змінювати кут освітлення залежно від умов.

У процесі навчання дошкільників з порушеннями зору прийому їжі варто формувати у них культуру харчування (уміння їсти рідку їжу, жувати їжу із закритим ротом, не набивати рот їжею), щораз ставити тарілку, чашку й інший посуд на одне й теж місце під час їжі. Якщо тарілка постійно перекидається дитиною - можна використовувати пластмасову тарілку із присоском. Використання контрастних кольорів посуду, серветок допомагає дитині з порушеним зором краще орієнтуватися за столом і розпізнавати предмети. Сформовані в дитини з порушеним зором навички акуратного прийому їжі є для неї важливим досягненням у самообслуговуванні.

У процесі формування навичок самообслуговування необхідно також привчати дітей до порядку, як до найбільш ефективного зберігання особистих речей, і до організації власного життя. Дорослим слід учить дітей складати свої речі в коробки, відсіки тумб, шафи, висувні ящики, які відрізняються за розміром, кольором, позначені мітками. Для того, щоб дитині було легко знайти свої речі варто здійснювати розмітку меблів разом з нею, і вибирати мітки, знаки, символи знайомі й зрозумілі дитині.

Для виконання гігієнічних процедур, у ванній кімнаті для дитини можна прикріпити полку й розставити на ній шампунь, мило, щітки й інші туалетні приналежності в певному порядку для полегшення їхнього пошуку. Бажано, щоб особисті туалетні приналежності відрізнялися один від одного за формою, кольором, матеріалом.

Формування навичок самообслуговування у дошкільників з

порушеннями зору передбачає їхнє навчання визначенню виворітної й лицьової сторін одягу за допомогою використання міток, шнурівці черевиків, застібанню застібок та ін.

4. До напрямку «Дитині про саму себе».

Формування знань, умінь і навичок соціально-побутового орієнтування відбувається більш ефективно, якщо зміст корекційних занять відповідає рівню вікового розвитку дитини з порушеним зором, його фізичним можливостям. Тому необхідне вивчення дитиною свого фізичного «Я», своїх можливостей і здатностей при виконанні побутових дій; усвідомлення нею своїх бажань і переваг. Педагогові варто розвивати у дошкільника з порушеним зором здатність відокремлювати себе від фізичного світу.

Крім того, при організації корекційно-педагогічної роботи тифлопедагогові слід урахувати, що кожна дитина, що має порушення зору, унікальна, і тому зберігати цю унікальність, створювати сприятливі умови для самовираження, для максимальної реалізації потенційних можливостей дитини - одне з основних корекційно-освітніх завдань у спеціальній дошкільній установі для дітей з порушеннями зору.

5. До напрямку «Господарсько-побутова діяльність».

Формування знань про господарсько-побутову діяльність та працю дорослих припускає ознайомлення дошкільників з порушеннями зору з конкретними трудовими процесами. У ході спостереження різних процесів господарсько-побутової праці дорослих тифлопедагогові необхідно розкрити дітям мету й мотиви трудової діяльності, фіксуючи увагу на кожному компоненті праці, пояснюючи їхню особливість. Використанню дітьми отриманих уявлень про працю дорослих у самостійних іграх буде сприяти створення ігрового матеріального середовища. По мірі ознайомлення з новими трудовими процесами дорослих, в ігровій кімнаті

повинні з'являтися нові іграшки, різноманітні атрибути, предмети, що дозволяють розгорнути гру із застосуванням вивчених трудових дій.

Широке використання ігрового методу при навчанні соціально-побутовому орієнтуванню дошкільників з порушеннями зору дозволить найбільш ефективно здійснювати практичну підготовку дітей до самостійного життя, побутовій праці й формувати в них знання, уміння й навички, що сприяють соціальній адаптації й орієнтуванню в різноманітних соціально-побутових ситуаціях.

Ігрові вправи з розвитку соціальної активності

«Вгадай товариша за описом»

Мета: розвивати бажання взаємодіяти з однолітками; розвивати зв'язну мову дітей.

Хід гри. Педагог починає описувати зовнішній вигляд і деякі риси характеру кого-небудь із дітей групи. Діти повинні відгадати, про кого йде мова. Як тільки хто-небудь із дітей правильно вгадав про кого йде мова, стає ведучим: вибирає товариша й починає розповідати про нього за планом, запропонованому педагогом.

Якщо ніхто з учасників гри не зміг вгадати, про кого говорить ведучий, то ведучим стає герой розповіді.

«Підбери піктограму»

Мета: конкретизувати уявлення дітей про способи вираження основних емоційних станів; розвивати увагу й логічне мислення.

Матеріал: піктограми настроїв.

Хід гри. Педагог виставляє на дошці піктограми настроїв. Діти визначають їхню назву, розкладають всі піктограми в ряд від самого сумного настрою до самого веселого.

На основі дидактичної гри «Оціни вчинок» або на будь-яких інших

сюжетних картинках педагог пропонує дітям визначити настрій героїв сюжету. Роздає по одній - двом картинок кожному учасникові гри. Діти підбирають слова-синоніми, що визначають настрій героя. Потім кожний з учасників гри до піктограм настроїв виставляє свій найбільш підходящий сюжет і пояснює свій вибір.

«Оціни вчинок»

Ціль: учити розуміти й описувати події; позначати в мові поведження інших людей; виховувати чесність, скромність, ввічливість й інші якості; розвивати зв'язну мову дітей.

Матеріал: картки із зображенням «поганих» й «гарних» вчинків.

Хід гри. Педагог роздає дітям маленькі картки з дидактичної гри «Оціни вчинок». Показуючи одну сюжетну картинку, педагог просить дітей знайти до неї продовження:

- розповідайте, що відбулося в цьому маленькому сюжеті;
- який із цих вчинків ми можемо назвати правильним? Чому?

«Вибачте»

Мета: збагачувати знання дітей про правила ввічливості; уточнювати уявлення дітей про значення слів «вибачте», «пробачте».

Хід гри. Педагог розмовляє з дітьми.

У нашій мові є слова, які допомагають нам зберігати дружбу й гарні відносини між людьми. Коли людина говорить: «Вибачте», що це значить? *(Він розуміє співрозмовника й визнає, що скривдив його.)* Однак сказати ввічливе слово - це ще не все. *(Педагог вимовляє це слово з різною інтонацією.)*

Ситуація 1. «Будь ласка, пробач мені, я більше ніколи не буду так робити. Я зовсім ненавмисно тебе штовхнув. Я такий незграбний і неспритний. Дуже прошу — пробач». *(Під час говоріння очі опущені, тупцює на місці, метушиться.)*

Ситуація 2. «Вибач мене, будь ласка. Я розумію, що зробив тобі боляче, і постараюся більше так не робити». (*Стоїть спокійно, дивиться прямо в очі товаришеві.*)

Ситуація 3. «Чого це ти скривився? Подумаєш, штовхнув ненавмисно. Нічого! Пробачення в тебе просити, чи що? Ну, добре, пробач». (*Гордовите вираження особи, руки на поясі, одна нога поперед іншої.*)

Дітям пропонується вибрати ситуацію, у якій ввічливі слова стають «чарівними», і пояснити свій вибір.

«Ввічливість»

Завдання: навчати дітей умінню використовувати міміку, пантоміміку, інтонацію для передачі доброзичливого ставлення до товариша в ході спілкування.

Хід гри. Діти по черзі здороваються з однолітками, дотримуючись наступних правил: при проголошенні слів вітання дитина повинна подивитися на дітей або в очі конкретній людині, посміхнутися, злегка схиливши голову. Педагог звертає увагу дітей на чітке проголошення слів, допомагає помітити деякі помилки, коли, наприклад, діти відводять очі від тих, з ким вітаються, говорять тихо та ін.

Ігровий комплекс «Ввічливість»

Мета: закріплювати знання дітей про деякі правила етикету; формувати вміння правильно поводитися в громадських місцях; поглиблювати уявлення дітей про культуру поведіння як частини загальної культури людини; розвивати зв'язну мову дітей з використанням традиційних ввічливих слів і виражень; розвивати спілкування дітей між собою в процесі практичного засвоєння деяких правил етикету з опорою на літературні твори.

Гра «*Як поведуться ввічливі діти?*». Дітям пропонується набір

картинок із серії «Оціни вчинок». Вони відшуковують й аргументують правильний варіант поведінки в конкретній ситуації.

Гра *«Ввічливо-неввічливо»*. Педагог пропонує дітям показати імпровізацію в парах:

«Попроси дорослого полагодити твою іграшку»;

«Запроси друга на день народження»;

«Почастуй товариша печивом» й ін.

Після кожної імпровізації діти оцінюють поведінку учасників гри як «увічливу» або «нечемну» і пояснюють таку оцінку.

Наступна гра запрошує вас у знайомі казки й пропонує згадати поведінку різних героїв. Називається вона *«Ввічливі герої казок»*. Педагог перераховує героїв казок, а діти визначають поведінку героя як «увічливу» або «нечемну». Потім педагог пропонує дітям самостійно згадати інших героїв казок і дати оцінку їхнього ввічливого поведіння.

Гра *«Іспит на ввічливість»*. Педагог, відіграючи роль екзаменатора, пропонує дітям витягнути «білетик» і зачитує кожному його запитання. Дитина відразу ж пропонує свій варіант відповіді. Вся група підтримує та доповнює відповідь.

Що потрібно зробити перш, ніж увійти в будинок або квартиру?

Які слова вимовляють при зустрічі?

Як потрібно зустрічати гостей у своєму будинку?

Як звертатись до продавця в магазині?

Як запитати час у незнайомої людини на вулиці?

Що потрібно відповісти, якщо тебе пригощають цукеркою?

Ви із другом ненавмисно зіштовхнулися під час гри; тобі теж дуже боляче. Що ти скажеш?

Ти випадково зустрів свою виховательку в парку. Що ти зробиш?

Гра-конкурс *«Хто краще вміє прощатися із друзями?»*. Діти

придумують варіанти прощання з героями казки. Всією групою підбирається найкращий з варіантів.

- Наші гості повернулися до себе в ліс, а ми будемо пам'ятати і не забувати правила ввічливої поведінки. Тоді в нашій групі всім буде приємно спілкуватися - і дітям, і педагогам, і батькам!

«Вгадай настрій»

Мета: закріпити вміння визначати настрій по зовнішньому вигляду людей; виховувати уважне й турботливе ставлення до ближнього.

Хід гри. Спочатку дітей знайомлять із різними емоційними станами (радість, смуток, байдужність, збурення й ін.), аналізують із засобами їхньої передачі й вираження, що дозволяють навколишнім їх зрозуміти. Потім пропонуються різні ситуації, до яких необхідно підібрати найбільш відповідний настрій, стан, почуття.

«Проблемні ситуації»

Мета: вправляти у виборі рішень проблемних ситуацій; виховувати доброзичливе й уважне ставлення до близьких людей; розвивати зв'язну мову.

Хід гри. Дітям пропонується вирішити проблемні ситуації.

1. Тато покликав тебе з вулиці додому, а ти не хочеш іти, тому що не закінчив гру...

2. Ти з'їв цукерки, які мама відклала для гостей...

3. У тебе поганий настрій, ти вередував, тому вся родина спізнюється на виставу в цирку...

«Родина»

Мета: знайомити з родинними відносинами членів у родині; виховувати доброзичливе ставлення до інших учасників гри, гнучкість.

Матеріал: одяг, праска, приналежності для вмивання, посуд, предмети побуту, телевізор, настільні ігри, швейна машина, книги, будівля

- будинок.

Ігрові дії, розвиток сюжету

Ролі: «мама», «тато», «дочка», «син», «бабуся», «дідусь».

Члени родини (тато, мама, син, дочка, бабуся, дідусь) просинаються, умиваються, застеляють постіль. Мама й бабуся готують сніданок, тато гладить сорочку, штани. Старша сестра допомагає одягатися молодшому братові.

Усі сідають за стіл, снідають.

Діти збираються в школу й дитячий садок, батьки йдуть на роботу.

Усі йдуть, бабуся й дідусь залишаються в будинку. Бабуся прибирає у квартирі.

Дідусь іде в магазин. Потім вони разом готують обід.

Дідусь читає газету, бабуся шиє, стірає білизну, доглядає за квітами.

Увечері всі повертаються додому, вечеряють.

Діти грають у настільні ігри, тато й дідусь грають у шахи, мама й бабуся дивляться телевізор. Дочка робить уроки, син малює. Усі готуються до сну, розстеляють постіль, приймають душ, чистять зуби. Мама читає синові вечірню казку.

«День народження в родині»

Мета: навчати дітей виконувати соціальні ролі, діяти по сюжету, вносячи у нього зміни за згодою партнерів по грі; викликати позитивні емоції; виховувати почуття співпереживання.

Матеріал: подарунки (іграшки), посуд, стіл, частування, олівці, папір, предмети побуту.

Ігрові дії, розвиток сюжету

Ролі: «мама», «тато», «син», «дочка-іменинниця», «гості».

У дочки день народження. Мама, тато, син відправляються в магазин вибирати подарунок для іменинниці, обговорюють, що краще подарувати.

Усі разом роблять прибирання у квартирі, прикрашають її, готують частування. Приходять гості - друзі й подруги іменинниці, приносять подарунки, вітають із днем народження. Родина теж дарує свій подарунок. Гості п'ють чай з тортом, грають у різні ігри, малюють у подарунок іменинниці картинки, співають, танцюють.

Ігровий комплекс «Чудо-дерево»

Мета: поглиблювати уявлення дітей про значення доброзичливого відношення в родині; вправляти у визначенні настрою по вираженню обличчя; вправляти дітей у встановленні причинно-наслідкових зв'язків при визначенні причин зміни настрою близьких людей, у складанні фраз-компліментів, коротких розповідей про добрі вчинки стосовно рідних і близьких людей; учити проявляти увагу до рідних і знайомих.

Матеріал: макет дерева, «кошик ввічливості», у якому лежать різнобарвні малюнки, фотографії й картинки із зображенням людей з різним настроєм, картинки - символи членів родини.

Хід ігрового комплексу.

Педагог починає бесіду.

Який у вас сьогодні настрій? У людей буває різний настрій: сумний й веселий, грайливий і спокійний... Зараз ми пограємо в гру «Визначення настрою членів родини».

Педагог показує дітям фотографії або портрети із зображенням осіб членів родини в різному настрої. Який настрій тут у мами й сина? Чому, як ви думаєте? У грі ви можете уявити по цих фотографіях (портретах) певну ситуацію. По настроях членів родини ви можете уявити їхній діалог. *(Діти пропонують свої варіанти.)*

А чи знаєте ви, що поганий настрій буває й у наших близьких людей у родині? Чому? Від чого найчастіше залежить настрій вашої мами? Бабусі?

Як ви розумієте причину настрою ваших рідних, у грі «*Заверш речення*»:

Тато розстроєний через... .

Мама засмутилася тому, що...

Дідусь подивився на мене суворо, тому що... .

Молодший брат розплакався через... .

- Що треба зробити, щоб поліпшити настрій близькій людині? (*Зробити щось добре, подарувати радість.*) Це не просто. Але якщо вам вдасться порадувати близьких людей, ви будете дійсним чарівником.

Ми пограємо в гру «Я стану чарівником!». Що треба зробити, щоб «сестричка не нудьгувала в сторонці»? Хто з дівчаток може зобразити нудьгуючу сестричку? Хлопчики, уявіть себе в ролі «чарівника». Яке «чарівництво» ви запропонуєте їй?

Чи буваєте ви уважними до настрою, самопочуття своїх рідних?

Життя в родині без поваги й уваги дуже смутне й сіре, як сухе дерево! (*Педагог показує макет дерева.*)

Пограємо в гру «*Чудо-дерево*». Придумайте, чим ви можете порадувати когось із членів родини? На кожну пропозицію можете взяти по одному зеленому листочку з кошика Добрих справ. Ці листочки будуть символізувати ваші добрі справи. Прикріпимо їх до нашого Чуда-дерева!

Діти по одному підходять до кошику, коротко розповідають про яку-небудь добру справу для близької людини, беруть листочок і прикріплюють його до гілочок дерева.

Подивіться, як зазеленіло наше дерево! Так й у родині життя буде радісніше, якщо всі близькі стануть уважними один до одного. Чи хочете ви сьогодні порадувати когось і поліпшити настрій? Чим ми можемо зараз порадувати один одного? Ми пограємо в гру «*Зроби комплімент!*».

Поглянете на ці картинки-символи! Як ви думаєте, що вони позначають? (*Членів родини.*) Як ви довідалися про дідуся по цьому символі? Бабусю? Маму? Сина? і т.д.

Педагог розкладає картинки-символи на столі зображенням униз. Діти парами підходять до столу, вибирають собі символ і формулюють діалог-комплімент. Наприклад, «дочка» - «тато»; «внучка» - «дідусь» і т.д.

- Хлопці, я пропоную вам продовжити цю гру: зробіть компліменти всім своїм близьким і підніміть їм настрій.

«Магазин».

Мета: вчити розвивати ігровий сюжет, установлювати взаємини між діючими особами в багаторольовій грі; учити робити реальні дії з уявленими предметами й уявлені дії з реальними предметами; стимулювати мовне спілкування в грі.

Матеріал: стелажі для товарів, одяг, продукти, каса, іграшки, чеки, гроші.

Ігрові дії, розвиток сюжету

Ролі: «продавці», «покупці», «шофер», «касир».

Шофер на машині привозить у великий універсальний магазин товари: продукти, іграшки, одяг. Разом із продавцями він розвантажує машину.

Продавці розкладають товари по відділах у магазині.

У магазин приходять покупці. Вони приміряють одяг, вибирають продукти, іграшки, запитують у продавців про товари, платять гроші в касу.

Касир вибиває чек. Покупці забирають покупки, дякують.

Ігрові вправи з розвитку предметних уявлень

«Знайди будиночок»

Мета: розвивати вміння сполучати об'ємний і площинний предмети, співвідносити геометричний предмет з його площинною проекцією (куб — квадрат, куля — коло, призма - трикутник).

Матеріал: три прозорих пластмасових контейнери з вирізаними в кришках отворами (перший - коло, другий - квадрат, третій - трикутник). Отвори повинні по розміру й формі відповідати геометричним предметам, які будуть у них опускатися. Набір геометричних предметів: три кулі, три куби, три призми. Коробка для складання геометричних предметів.

Розташування предметів на площині: ліворуч - коробка з геометричними предметами, праворуч - контейнери з вирізаними отворами для опускання в них геометричних предметів.

Хід гри: запропонуйте дитині пограти. Посадіть дитину за стіл, поставте перед ним предмети. Сядьте праворуч від дитини. Запропонуйте знайти «будиночок» для геометричних предметів. Покажіть, як потрібно підбирати геометричний предмет:

- візьміть кульку;
- піднесіть до першого контейнера;
- спробуйте вкласти в отвір;
- якщо фігура не провалилася в контейнер, спробуйте вкласти її в отвір, що перебуває в другому контейнері;
- якщо геометрична фігура знову не провалилася в контейнер, проробіть те ж із третім контейнером.

Запропонуйте дитині знайти «будиночки» для всіх геометричних предметів, що перебувають у коробці. Коли коробка виявиться порожньою, зверніть увагу дитини на те, що в контейнері із круглим отвором на кришці виявилися кулі; у другому - із квадратним отвором на кришці - куби; у

третьому - із трикутним отвором на кришці - призми.

Запропонуєте дитині відкрити по черзі всі контейнери й викласти геометричні фігури знову в миску. Якщо дитина хоче повторити гру, дозвольте розкласти ще раз.

«Підбери кришку до банки»

Мета: удосконалювати всі типи захоплення; формувати вміння розставляти пальці відповідно до розміру кришки, підбирати кришку до банки, відкривати, роблячи пальцями обертові рухи (відгвинчувати - загвинчувати); розвивати мислення й пам'ять.

Матеріал: три баночки із кришками, що відкриваються різними способами (відкручуються всіма пальцями, відкручуються трьома пальцями).

Розташування предметів: ліворуч на площині лежать у коробці три кришки, праворуч - три баночки.

Хід гри: сядьте так само, як у попередніх іграх. Покажіть дитині способи дії.

Супроводжуйте свої дії словесним коментарем: візьміть одну із кришок; співвіднесіть її з першою баночкою (якщо кришка не підійшла - візьміть другу кришку й спробуйте її закрутити).

Дії виконуйте доти, поки всі баночки не будуть закриті кришками.

Зверніть увагу дитини на те, що коробка стала порожньою.

Запропонуєте дитині знову відкрити всі кришки й скласти їх назад у коробку.

«За покупками в магазин»

Мета: вправляти дітей у виборі потрібного предмета з подібних.

Ігрові дії, розвиток сюжету. Дана гра має безліч варіантів, може проводитися як з реальними предметами, іграшками, так і предметними картинками. Ролі продавця й покупців також можуть варіюватися й

переходити від дорослого до дітей.

Щораз на складальному полотні, що зображує три полки магазину, з'являються різні товари - предметні картинки - у парах: склянка - чашка; чайник - кавник; каструля - сковорода.

Матеріал: складальне полотно, предметні картинки із зображенням різних предметів побуту.

Хід гри. У магазин приходять ігрові персонажі, озвучує яких педагог: «Я хочу купити нову каструлю», «Покажіть, будь ласка, он той червоний чайничок. Як ні, а що ж у вас там, на верхній полиці. Кавник?», «У вас є гарні чашки?», «Щось я погано бачу, що стоїть у вас на полиці?»

Найбільш складний варіант цієї гри, можливий з малятами, коли «покупець» пропонує дитині-«продавцеві» здогадатися, що він хоче купити, не називаючи предмет прямо: «Я хочу купити те, у чому ходять узимку, коли дуже холодно», «Мені потрібне таке взуття, щоб ноги не промокли під час дощу», «У вас на верхній полиці висять три плаття, покажіть мені не зелене й без гудзиків попереду» і т.д.

«Майстер»

Мета: розвивати вміння узагальнювати предмети по категоріях; словесно аргументувати свої висновки.

Матеріал: картинки із зображення різних столів.

Хід гри. Майстер зробив різні столи: письмовий стіл, обідній стіл, кухонний стіл, журнальний столик, дитячий столик, стіл для настільного тенісу. На картинці намальовані всі ці столи. Педагог просить назвати їх і розповісти, як кожен стіл використовується людиною. Як дитина здогадалася, що майстер цього разу змайстрував тільки столи? Які частини в столі можуть бути різними? Без якої частини стіл існувати не може?

«Знайди зайву картинку»

Мета: розвивати вміння поєднувати предмети по видових і родових

ознаках.

Матеріал: картки із зображенням груп з 5 - 7 предметів (іграшки, взуття, одяг, інструменти, меблі).

Хід гри. Ігровий персонаж Чомучка пропонує дитині по черзі картки із зображенням різних предметів. На кожній картці - одна зайва картинка, яку треба знайти.

Наприклад, у набір іграшок (лялька, машина, м'яч, кубики, кеглі, ведмедик) помилково включена картинка із зображенням дитячої книжки; у набір картинок, що зображують меблі (диван, шафа, крісло, сервант, ліжко), - телевізор, і т.п. Чомучка просить уважно розглянути картинки на картці, назвати їх і знайти зайву, пояснивши, чому дитина так вважає.

Ігровий персонаж цікавиться: «Які предмети називають іграшками (одягом, посудом й ін.)? Які ще іграшки (взуття, посуд й ін.) ти знаєш?»

«Якими предметами ти прикрасиш кімнату?»

Мета: підводити дітей до розуміння того, що людина створює предмети, щоб прикрасити своє життя; спонукувати знаходити речі, що виконують естетичні функції.

Матеріал: лялькові кімнати (кухня, вітальня, спальня), намальовані на картоні; іграшкові меблі; картинки із зображеннями предметів (картини, скульптури, композиції із квітів, писаного посуду, дошки, рушника, вази й ін.)

Хід гри

Педагог розповідає дітям про те, що люди здавна прагнули прикрасити свій будинок. Далі звертає їхню увагу на будиночок ляльки Даші, у якому нудно й не дуже затишно, і пропонує прикрасити його різними предметами. Потім міняє розташування предметів, прагнучи по можливості створити смішні, неймовірні ситуації. Діти в цей час відвертаються. Після того як педагог завершив, повертаються, зауважують

незвичне сполучення предметів. Діти повинні згадати, як було раніше, розповісти про це й тільки потім відновити колишній порядок.

«Магазин іграшок»

Мета: учити дітей описувати предмет, знаходити його істотні ознаки; дізнаватися предмет по опису.

Ігрове правило. Продавець продає іграшку, якщо про неї добре розповів покупець.

Ігрові дії. Вибирають продавця. Гра з купленими іграшками.

Хід гри. Діти сідають півколом перед столом і полицкою з різними іграшками. Педагог, звертаючись до них, говорить:

- У вас відкрився новий магазин. Подивіться, скільки в ньому гарних іграшок! Ви їх зможете купити. Але щоб купити іграшку, потрібно виконати одну умову: не називати її, а описувати, при цьому дивитися на іграшку. По вашому опису продавець довідається про неї й продасть вам.

Вибирають продавця. Першим купує іграшку педагог, показуючи, як треба виконувати правила гри:

- Я хочу купити іграшку. Вона кругла, гумова, уміє стрибати, з нею люблять грати всі діти. Продавець подає покупцеві м'яч.

Спасибі, який гарний м'яч! - говорить педагог і з м'ячем сідає на стілець.

Продавець називає ім'я кожного із граючих. Той підходить й описує іграшку, що він вибрав для покупки:

А мені продайте, будь ласка, таку іграшку: вона пухната, жовтогаряча, у неї довгий гарний хвіст, вузька мордочка й хитренькі очі. Продавець подає іграшку-лисицю. Покупець дякує й сідає на місце.

Гра триває доти, поки всі діти не куплять собі іграшки. Роль продавця можуть виконувати декілька дітей по черзі. Діти, що «купили» іграшки, грають потім з ними в кімнаті або на прогулянці.

Ігрові вправи з розвитку самообслуговування

Гра «Перелий»

Мета: удосконалювати роботу обох рук, розвинути їхню погоджену роботу; розвивати співвідносні дії; учити переливати воду з одного посуду в іншій.

Матеріали: прозорий глечик, на 1/3 заповнений водою; дві прозорих склянки.

Розташування предметів на площині: праворуч - глечик з водою; ліворуч - дві склянки.

Хід гри: поставте посуд на стіл, сядьте праворуч від дитини. Покажіть, як грати:

Візьміть посуд, що стоїть праворуч (з водою), правою рукою; підніміть його, піднесіть до одного зі стаканчиків; підтримуючи посуд за деще лівою рукою, нахиліть його й налейте воду в стаканчик; так само налейте воду в другий стаканчик.

Поставте посуд праворуч. Поміняйте місцями глечик і стаканчики. Перелийте воду зі стаканчиків назад у глечик. Якщо розлили воду, промокніть її губкою.

Запропонуйте дитині самостійно налити воду в обоє стаканчиків.

«Лялька замурзана...»

Мета: закріплювати отримані вміння по миттю рук на ляльці.

Матеріал: лялька, тазик з водою, мило, рушник.

Хід гри: покажіть дитині ляльку із брудними руками. Розгляньте ляльку. Попросіть дитину назвати брудні частини тіла ляльки.

Запитайте: «Що потрібно зробити для того, щоб лялька була чиста? Вислухайте відповідь дитини. Запропонуйте згадати, що потрібно для миття рук (вода, мило, рушник).

Розгляньте картинку з алгоритмом виконання послідовних дій для

миття рук. Запропонуйте дитині помити брудні ручки ляльки. Помилуйтеся чистою лялькою: «Долоньки відмилися!»

«Водичка, водичка, умий личко!»

Мета: удосконалювати навички вмивання, засвоювати послідовність виконання дій, доглядати за молодшими (лялькою).

Матеріал: лялька, мило, рушник.

Хід гри: покажіть дитині ляльку із брудним обличчям.

Попросіть розглянути ляльку й сказати, що з нею не в порядку. Запитайте дитину, що потрібно зробити, щоб обличчя в ляльки знову стало чистим? (*Ляльку потрібно умити або викупати.*)

Запитайте, що потрібно для того, щоб умити ляльку? (*Вода, мило, рушник.*)

Запропонуйте дитині умити ляльку. Якщо у дитини з'являються труднощі, надайте їй допомогу. Допомогу можна зробити у вигляді: прямої допомоги; підказки; словесної вказівки.

«Купаємо ляльку»

Мета: закріплювати навички вмивання (намилювати, змивати піну, витирати тіло рушником); учити співвідносити розміри приналежностей, необхідних для купання, з розміром ляльок - більша, середня, маленька.

Матеріал: пластмасові поросята, ляльки, рушники, мило, мочалка.

Хід гри: покажіть дитині гостей - брудного поросяти й немиту ляльку.

Скажіть дитині, що до неї в гості прийшли три грязнулі. Покажіть дитині брудних ляльок, розглянете їх. Розповідайте, яка частина тіла брудна в кожній ляльки. Запропонуйте дитині викупати ту ляльку, що їй більше сподобалася.

Перед тим як почати купати ляльку, попросіть вибрати з кошика речі для купання. Нагадаєте, що потрібно дотримуватись послідовності у виконанні дій. (Налити води у ванну, покласти в неї ляльку, намилити

мочалку, мити ляльці по черзі всі частини тіла, сполоснути ляльку чистою водою, витерти рушником.)

Якщо у дитини виникають труднощі, візьміть ляльку, підберіть речі для купання ляльки. Викупайте її, супроводжуючи свої дії словесним коментарем.

Запропонуйте дитині викупати ляльку самостійно.

«Умий ляльку»

Мета: закріплювати ігрові дії, що ілюструють умивання ляльки, їхню послідовність; формувати культурно-гігієнічні навички; учти дітей переносити знайомі ігрові дії (миття рук) на новий об'єкт (лице); допомогти встановити причинно-наслідкові зв'язки при вмиванні.

Матеріал: 2 ляльки, вода, мило, рушник, серветка, рушник, гребінець.

Ігрові дії, розвиток сюжету

Дитина готує необхідні для вмивання атрибути. Потім наповнює миску з водою, підводить одну з ляльок до неї, нахиляє їй голову, серветкою обережно протирає очі (без мила - чому?), промочує їх розгорнутим рушником. Знаходить вихід із проблемної ситуації: для вмивання ляльки не вистачає рушників - потрібно знайти в ігровому куточку.

Дотримуючись послідовності дій, миє ляльці руки, лице водою, протирає серветкою очі, витирає рушником її лице й руки, зачісує ляльку.

«Купання ляльки»

Мета: учти дітей вибудовувати ланцюжок ігрових дій, що ілюструють купання, витирання, вдягання ляльки й укладення спати; вчити діяти по мовній інструкції; виховувати дбайливе ставлення до іграшок.

Матеріал: лялька, ліжечко, ляльковий одяг, ванночка, предмети для купання, склянка із соком, постільні принадлежності.

Ігрові дії, розвиток сюжету Ролі: «мама» - дитина, «донька» - лялька.

Мама зауважує, що в доньки брудні руки, брудне лице, брудне плаття. Готує для ляльки ванну, наливає воду, підбирає все, що потрібно для купання. Роздягає ляльку, саджає у ванну, підливає воду, намилює мочалку, тре мочалкою ноги, руки, спину, миє із шампунем голову, витирає серветкою очі, щоб не потрапило мило, миє вуха, шию, витирає рушником. Після купання пригощає дочку соком, укладає спати.

«Одягнемо ляльку на прогулянку»

Мета: закріплювати алгоритм вдягання, збираючи ляльку на прогулянку.

Матеріал: лялька, ляльковий одяг, стільчик.

Хід гри: покажіть дитині ляльку, покладіть перед дитиною коробку з ляльковим одягом. Попросіть її назвати всі предмети одягу. Потім попросіть одягти ляльку на прогулянку, тому що вона ще маленька й сама не навчилася одягатися.

Нагадайте дитині, що одяг потрібно надягати в певній послідовності, тому що так зручно. Запропонуйте дитині алгоритм вдягання. Попросіть дитину уважно назвати предмети одягу й порядок вдягання. Запропонуйте дитині одягти ляльку.

«Магазин одягу»

Мета: учити розрізняти на дотик тканини різної фактури й інші предмети, що мають різну поверхню або зроблені з різного матеріалу.

Матеріал. Кілька пакетів, у яких упаковані «товари» (ляльковий одяг, посуд й ін.), зразки тканин і матеріалів.

Хід гри. У грі бере участь невелика підгрупа дітей. Місцем гри може бути ігровий куточок. На столі розкладені зразки тканин, по яких можна вибрати «товар», наприклад хусточки для ляльок. Самі хусточки

перебувають у шухлядці в поліетиленових пакетах. Один з дітей - продавець, інші - покупці, вони по черзі підходять до прилавку й по зразках вибирають, яку хусточку купити ляльці. Продавець бере зразок і так само на дотик відшукує в пакетиках потрібну хусточку. Покупець надягає хусточку ляльці, дякує продавцеві й іде.

При повторному проведенні гри по зразках можна вибирати плаття або бант. Зрозуміло, роль продавця виконує інша дитина.

«Одягнемо ляльок»

Мета: продовжувати вчити здійснювати вибір кольорів за зразком, діяти по «колірному сигналу», розвивати увагу.

Матеріал. Три ляльки в різних спідничках - червоний, синій і білий кольори (або синього, блакитного й зеленого й ін.), кофточка, банти.

Хід гри. Педагог вносить у групу ляльок у сорочках і спідничках, розповідає дітям, що ляльки хочуть красиво одягтися, так, щоб у них усе було одного кольору - спідничка, кофточка й бант у волоссях. Але самі вони не можуть це зробити й просять допомогти дітей. Дістає плаття й стрічки й розкладає їх на столі упереміш. Діти підходять по одному й одягають ляльок. Наприкінці педагог підбиває підсумок: «Ляльки одягнені красиво. В однієї все: і кофта, і спідничка, і бант червоні, в іншої - блакитні, у третьої - білі». Пропонує дітям пограти із ляльками.

«Наше маля»

Мета: закріплювати алгоритм їжі ложкою й виделкою; витирати рот серветкою; формувати добре ставлення до молодших.

Матеріал: лялька-маля, лялькова чашка, ложка, тарілка.

Хід гри. Покажіть ляльку-маля. Познайомте її з дитиною. Піднесіть ляльку до свого вуха й вислухайте те, «що вона каже». Скажіть дитині, що маля хоче їсти.

Запропонуйте дитині погодувати ляльку кашею, що вже зварилася й

стоїть в каструлі на столі. Покладіть кашу в тарілку й попросіть погодувати кашею ляльку. Стежте за тим, щоб дитина правильно тримала ложку, не квапилася.

Коли дитина завершить гру, похваліть її. Скажіть, що вона була сьогодні дуже гарною мамою. Запропонуйте їй похвалити ляльку за те, що вона з'їла всю кашу, не забруднила руки й лице.

«Чай для ляльок»

Мета: закріплювати навички користування чашкою - тримати чашку за ручку; навчити ляльок «пити» чай із чашки; закріплювати знання «чайної церемонії»: скип'ятити воду, заварити чай, налити в чашку.

Матеріал: іграшковий чайний сервіз (чашка, блюдце, чайник, заварювальний чайник, ложка), лялька; малюнки, що зображують послідовність дій при готуванні чаю.

Хід гри: розставте перед дитиною чайний сервіз. Розглянете разом предмети посуду. Попросіть дитину назвати кожен предмет. Покажіть ляльку, та скажіть, що лялька прийшла до дитини в гості, а гостей прийнято пригостити.

Запропонуйте дитині приготувати чай (покладіть перед нею картку з малюнками, що зображують послідовність дій при приготуванні чаю). Коли чай буде готовий, запропонуйте дитині напоїти ляльок і дорослих, що з нею граються.

«Погодуємо звірів салатом»

Мета: закріплювати навички правильної їжі - тримати правильно ложку (трьома пальцями — вказівним, середнім, великим); нарізати пластилінові овочі пластмасовим ножем; перемішувати великою ложкою салат у мисці; годувати ляльок салатом.

Матеріал: іграшкові звірі; пластилінові овочі (огірок, помідор, цибуля); пластмасовий ніж, виделка.

Хід гри: принесіть коробку й запропонуєте дитині подивитися, що в ній знаходиться (іграшкові звірі). Скажіть: «Звірі прийшли до тебе в гості з лісу. У лісі зараз холодно й голодно. Треба б їх чим-небудь почастувати». Запропонуйте дитині зробити овочевий салат і почастувати звірів. Прочитайте римування: Я сьогодні не нудьгую, всіх салатом я частую. Звірі на пеньку сидять і салатик мій їдять.

Дитина має приготувати «салат»: нарізати пластилінові овочі шматочками; скласти їх у салатницю; круговими рухами великою ложкою перемішати «салат» у салатниці. Покласти «салат» великою ложкою кожному гостеві на його тарілку; почастувати звірів «салатом».

«Що для чого?»

Мета: закріплювати уявлення й знання про призначення предметів посуду.

Матеріал: складальне полотно з картинками із зображеннями предметів посуду.

Хід гри: педагог називає харчовий продукт, а діти вибирають для нього посуд. Для солі - сільничка. Для хліба - хлібниця. Для супу - супівниця й т.д.

«Нанизай»

Мета: продовжувати розвивати погодженість роботи обох рук, уміння хватати предмети щіпкою.

Матеріал: мисочка з великими дерев'яними бусинками, що мають наскрізні отвори; пластмасовий шнурок, прикріплений на дерев'яну голку.

Розташування предметів на площині: ліворуч - мисочка з бусинками, праворуч - шнурок з дерев'яною голкою.

Хід гри. Запропонуйте дитині виготовити намиста для ляльок. Покажіть, як правильно потрібно нанизувати намиста на шнурок:

- візьміть велику бусинку трьома пальцями (вказівним, середнім,

великим);

- просмикніть шнурок в отвір;
- простягніть трьома пальцями лівої руки вперед;
- правою рукою простягніть бусинку до вузлика на кінці шнурка.

Запропонуйте дитині зібрати інші бусинки на шнурок. Коли робота буде завершена, зв'яжіть кінці шнурка, надягніть намисто на ляльку. Помилуйтеся на ляльку в намистах, зніміть намиста, розв'яжіть шнурок. Зніміть бусинки по одній, складіть їх у мисочку.

Запропонуйте дитині зібрати намисто ще раз і надягти їх комусь із дітей.

Ігрові вправи з розвитку уявлень дитини про себе

«Наші імена»

Мета: розвивати уявлення дітей про необхідність мати кожній людині ім'я; формувати вміння звертатися до інших людей по імені; виховуємо уважне й поважне ставлення до інших людей.

Матеріали: картки-слова, на яких написані імена, по батькові, прізвища; картинки із зображенням різних казкових і літературних героїв.

Хід гри. Педагог починає бесіду.

- Як ви думаєте, навіщо ім'я людині?
- Як можна звернутися до людини ввічливо?
- Як можна звернутися до незнайомої людини, до дорослого?

Зараз, давайте візьмемо картки-слова, на яких написані імена, по батькові, прізвища, і підберемо до них героя з наших ілюстрацій.

«Настрій»

Мета: продовжувати знайомити дітей з основними емоційними станами і їхніми зовнішніми проявами.

Матеріал: картки (по трьох на кожну дитину) із зображенням різних емоційних станів.

Хід гри. Діти сидять у колі на стільчиках. Педагог розповідає про те, що в кожній людині бувають різні настрої. Педагог називає ситуації й просить дітей відповісти, які почуття вони будуть відчувати в тих або інших випадках: бабуся подарувала гарну іграшку; ти посварився із другом і т.п.

Далі проводиться гра «Вгадай настрої»: діти отримують комплекти картинок із зображенням різних емоційних станів людини, по яких вони повинні визначити її настрої (смуток, спокій, веселощі й т.п.).

Давайте посміхнемося один одному, і нехай у вас завжди буде тільки гарний настрій.

«Мій настрій»

Мета: розвивати вміння вести позитивну внутрішню розмову про самого себе, глибше розуміти себе й інших, формувати згуртованість групи; сприяти розвитку уваги.

Матеріал: свічник зі свічею, коврики.

Зміст. Діти сидять у колі на ковриках. Запалюють свічку.

Вихователь. Сьогодні ми з вами поговоримо про настрої. Спробуйте описати свій настрій, використовуючи різні природні явища.

Подивіться уважно на полум'я свічки. Згадаєте, з яким настроєм ви прокинулися, прийшли в дитячий садок. Послухайте, як зроблю це я.

Мій настрій схожий на білу пухнату хмару в блакитному небі, на яскраве сонце, що світить. А тепер розкажи ти.

Вихователь. А зараз давайте всі візьмемося за руки, і ті, у кого гарний настрій, передадуть його іншим, а також передамо один одному свою любов і турботу. Давайте посміхнемося один одному й задуємо свічку.

«Я й мої емоції»

Мета: вчити дітей говорити про свої почуття, розвивати здатність визначати емоції по схематичних зображеннях, збагачувати словник дітей

за рахунок слів, що позначають різні емоції, почуття і їхні відтінки; розвивати єдність, згуртованість.

Матеріал: піктограми, аудіозапис із веселою музикою, коврики.

Хід гри. Діти сидять у колі на ковриках. У центрі розкладені картки із зображенням різних відтінків настроїв.

Вихователь. Діти, розкажіть про те, який у вас настрій, і покажіть картку, що найбільше схожа на ваш сьогоднішній настрій. *(Діти показують картку й говорять про настрій. Наприкінці педагог узагальнює, який же сьогодні у всієї групи настрій: сумний, веселий, замислений і т.д.)*

А що можна зробити, щоб покращити настрій? *(Діти по черзі пропонують різні способи: посміхнутися, спробувати розсміятися, згадати про що-небудь гарне, зробити добру справу іншому, послухати веселу музику й т.д.)*

Давайте згадаємо що-небудь веселе й усі разом розсміємося *(діти сміються)*. Я думаю, якщо в когось із дітей і був поганий настрій, то тепер він став значно кращий.

«Я й інші»

Мета: виробляти доброзичливе ставлення один до одного, розвивати в дітях адекватні способи (тактовного й ввічливого) вираження стосунків до інших, сприяти зміцненню групи.

Матеріал: клубок ниток, спокійна музика.

Хід гри. Діти сидять у колі. У руках у педагога клубок ниток.

Вихователь. Хлопці, ви знайомі один з одним уже кілька років. Наш дитячий садок - це ваш другий будинок. Тут ви проводите цілий день, смієтеся, засмучуєтеся, тут ваші друзі. Всі ви різні й добре знаєте один одного.

А щоб ви могли побажати один одному, щоб стати краще? Подумайте *(звучить спокійна музика)* і побажайте це тому, хто сидить із вами поруч.

Можна, я почну, а ви продовжите. Я бажаю тобі залишатися розумною дівчинкою, слухняною, навчитися добре писати букви й поменше плакати через дрібниці.

Потім педагог передає клубок з нитками дитині, що сидить поруч, та бажає щось наступній дитині, що сидить поруч із нею, і передає клубок іншій й т.д. Коли клубок повернеться до педагога, діти беруться за нитку, щоб показати педагогові, що вони становлять одне ціле.

Вихователь. Ми становимо єдине ціле. Кожний з нас дуже важливий і значимий в цьому цілому, тому що якщо не буде хоча б одного з нас, то нитка обірветься. Так давайте ж будемо терплячі до недоліків інших і допоможемо один одному стати краще.

«Що мені подобається в інших і не подобається в собі»

Мета: створити позитивний емоційний стан; розвивати здатність розуміти емоційний стан свій та інших дітей, вміння адекватно виражати свій емоційний стан, формувати доброзичливе ставлення дітей один до одного, вміння бути доброзичливим, передавати свої думки один одному правильним способом, критично оцінювати свої недоліки, надати можливість висловити свої думки один одному й відобразити їх у малюнку, використовуючи різну гаму фарб, усілякі лінії й предмети, які відповідають настроям дітей, активізувати в мові дітей доброзичливі слова.

Матеріал: м'яка іграшка «серце», аркуші паперу, фарби, пензлики, музичний пристрій зі спокійною мелодією в записі.

Хід ігрового комплексу. Діти входять у групу, стають у коло.

Вихователь. Діти, давайте привітаємося один з одним. Зараз я подивлюся, хто стоїть праворуч від мене, назву його ім'я й скажу, що я радий його бачити. Він повернеться до свого сусіда праворуч і зробить те ж саме, і так, доки кожний з вас не привітається зі своїм сусідом.

Діти, тримаючись за руки, ланцюжком, проходять і сідають на

стілечики, розставлені по колу.

Гра «Золоте світло».

Вихователь. Сідайте зручніше й три рази глибоко вдихніть. Уявіть собі, що при вдиху ваше тіло наповнюється золотим світлом - від голови до кінчиків пальців ніг... А коли видихаєте, уявіть собі, що те, що вам заважає, зараз не потрібне, залишає вас. Ви вдихаєте «золоте світло», а видихаєте неприємні почуття. Дайте розслабитися своєму тілу, своїм плечам і рукам.

А тепер я звертаюся до кожного з вас, не називаючи вас по імені, але всі знають, що я звертаюся до кожного. Уяви собі (із закритими очами), що зараз чудовий день, над тобою пропливає сіра хмаринка, на яку ти можеш покласти все те, що тобі не подобається, і все це полетить разом із хмаринкою.

Емоційний етюд «Веселка».

Вихователь. А тепер уявіть собі, що ви - метелик, веселка, квітка... Немає нікого на світі, хто думав би, як ти, і почував би так само, як ти. Ти можеш радувати себе й інших тільки райдужними почуттями й добрими словами.

Розповідайте, що вам подобається в інших дітях (*при цьому дає іграшкове «серце»*). У гарне слово ми вкладаємо шматочок свого серця. Ми будемо передавати «серденько» по колу зі словами: «Мені подобається в сидячому поруч зі мною Микиті, що він добре читає, що він гарний... і т.д.

Тепер, почувши про себе гарні слова, вас переповняють емоції? Які? (*Радості, милування, щастя...*) А як усім хочеться їх виразити? (*Через танець, спів, малювання*). Якими кольорами ви передасте свої почуття? А якими піснями?

Ігрова вправа «Малювання свого настрою».

Вихователь. Візьміть папір і намалюйте, що в цей момент відчуваєте. Підберіть кольори, що підходять вашому настрою. Можна малювати лінії,

кружки, візерунки, картинки. Треба постаратися «виплеснути» свої емоції через малюнки.

Звучить спокійна музика, діти малюють. Потім виходять у центр кола з малюнками, показують їх один одному й говорять: «Ми вас любимо!»

Вихователь. Сьогодні ми з вами вчилися виражати свої почуття й емоції собі, і своїм друзям. Ми старалися заглянути в себе, у свій внутрішній світ, виразити свої почуття через малюнки. Думаю, нам це вдалося. Спасибі!

«Моя улюблена їжа»

Мета: визначати смаки й переваги дітей у їжі, порівнювати зі смаками інших людей.

Матеріал: фрукти й овочі; аркуші паперу, фарби, пензлики.

Хід гри. Діти сидять у колі на стільчиках. Педагог розповідає про те, чим корисні фрукти й овочі. Наприклад, яблуко - смачне, у ньому багато заліза й вітамінів; морква - солодка, гарного рожевого кольору, у ній є вітамін А, що важливий для росту, і т.п.

- Намалюйте свої улюблені фрукти й овочі.

По закінченню роботи діти розглядають малюнки. Педагог підсумовує: діти намалювали багато улюблених фруктів й овочів у відповідності зі своїм смаком.

Питання до бесіди:

Розкажи, який фрукт тобі подобається найбільше. Чому? Що подобається багатьом з вас? Хто ще любить яблука? Кому ще подобається огірок? Проводиться гра «Вгадай на смак».

Ігри на розвиток уявлень дитини про працю та професії

«Ми побудуємо цей дім!»

Мета: формувати уявлення дітей про працю дорослих в будівельній сфері; узагальнювати уявлення дошкільників про будівлі й процес будівництва будинків; розвивати увагу, логічне мислення; стимулювати творчу уяву; виховувати дбайливе ставлення до результатів праці дорослих, прагнення підтримувати порядок у своїх житлових приміщеннях.

Попередні ігрові вправи: «Назви частини будинку», «Розкажи про свій будинок», «На будівельному майданчику», «Побудуємо будинок з різних матеріалів», «Із чого побудований будинок», «Знайди будинок за описом», «Хто що робить», «Який будинок найвищий», «Порахуй поверхи», «Які бувають будинки».

Матеріал: ляльки Василько й Іринка, їхні площинні зображення в спецодязі будівельників, предметні картинки інструментів, два великих малюнки п'ятиповерхових будинків з незавершеними контурами різних рам; олівці для кожної дитини; будівельний матеріал (конструктор), плоскі геометричні фігури, клейовий олівець, предметні картинки різних столів, будинків, будівельного матеріалу.

Хід ігрового комплексу

Педагог. Подивіться, скільки в нас сьогодні гостей! Ви їх знаєте? Це наші знайомі - Василько й Іринка. Назвіть, хто є на цих картинках? Вони переодяглися в спецодяг будівельників і мріють про новосілля - допоможемо їм? Сьогодні ми з вами будемо будівельниками і пограємо в гру «Вибери інструмент!» Спочатку треба вибрати інструмент й будівельний матеріал. Назвіть інструменти на картинках. Для чого вони потрібні на будівництві?

Як же багато різних інструментів нам потрібно, а як з ними

розібратися? Хто що робить на будівництві цими предметами?

Гра «Підбери слово, що підходить за змістом»

Педагог показує картинку, на якій зображений будівельний інструмент, діти повинні назвати дію із цим інструментом. Щітка – красити, лопата – копати, сокира – рубати, пила – пиляти.

Педагог називає дію, діти повинні назвати професію.

Красить стіни (маляр). У будинку світло провів (електрик). Замісив розчин (муляр). Крани полагодив (сантехнік).

Педагог показує картинку, на якій зображені частини будинку, діти повинні назвати матеріал, з якого вони зроблені: вікно (зі скла), двері (з дерева), стіни (з цегли).

Частина – ціле: кімната (стіни, підлога, стеля), сходи (сходишки, перила)

Словотворення: будинок в один поверх (одноповерховий), будинок у три поверхи (триповерховий), будинок у п'ять поверхів (п'ятиповерховий), висотний будинок (багатоповерховий).

Будівельники попрацювали на славу. Давайте подякуємо нашим гостям (лялькам Васильку та Іринці). Їм сподобалися наші розповіді, і вони пропонують нам змайструвати з батьками фантастичні, незвичайні будинки з різних геометричних фігур.

Ваші роботи ми зберемо на виставку «Місто майбутнього». До побачення Васильку! До побачення, Іринко! Приходьте до нас ще!

«Автобус»

Мета: знайомити дітей із професією водія, передавати особливості його діяльності через ігрові дії; вчити створювати умови для розвитку ігрового задуму; виховувати культуру поведінки в громадському транспорті.

Матеріал: макет - автобус, мікрофон, кермо, каса.

Ігрові дії, розвиток сюжету

Ролі: «водій», «пасажири» - діти, «діти» - ляльки.

Діти будують зі стільчиків автобус, відокремлюють за допомогою будівельного матеріалу салон, кабіну водія.

Пасажири заходять в автобус, купують у водія талони, сідають на сидіння, поступаються місцем пасажирам з дітьми.

Водій веде автобус, крутить кермо, повідомляє зупинки, перевіряє квитки в пасажирів.

«Магазин»

Мета: формувати уявлення про магазин і роботу продавця, порядку здійснення покупки; вчити поєднувати в грі кілька ігрових дій, підпорядкованих одному сюжету й ігровому задуму.

Матеріал: макет-магазин, стелажі з товарами, гаманець, «гроші» (виготовляють діти разом з вихователем), парасолька, машина, сумка, книга, м'яч.

Ігрові дії, розвиток сюжету.

Ролі: «покупці (мама, папа, син, дочка)», «продавець».

Мама, папа й діти йдуть у магазин. Вони беруть гроші, гаманець, сумку, пакет, приходять у магазин.

Продавець виставляє товари на полки, показує їхнім покупцям, розповідає про них, пропонує купити.

Покупці розглядають товари, вибирають, платять гроші продавцеві, дякують.

Продавець упаковує покупки: машину - для сина, м'яч - для доньки, парасолька - для мами, книгу - для папи, дякує покупцям за покупки, запрошує приходити ще.

Розвиток емоційної сфери дитини в дошкільному віці

Виховання людини, що володіє психологічним здоров'ям, є проблемою особливо актуальною для фахової освіти дітей з порушеннями зору. Її актуальність визначається тим, що психологічне здоров'я будь-якої дитини становить основу її повноцінного розвитку й здоров'я в цілому. *Психологічне здоров'я* - це динамічна сукупність психічних властивостей індивіда, що забезпечує гармонію між особистими потребами й соціальними, що є передумовою гармонічного розвитку людини.

Основні складові психологічного портрета людини, що володіє психологічним здоров'ям: здатність сприймати себе й навколишніх; досягати досить високого рівня рольового розвитку; бути сприйнятливим до зовнішніх змін, відповідно до яких іти на доцільну зміну своєї поведінки, тобто бути соціально мобільним; володіти ефективними способами психологічного захисту, що забезпечують йому можливість протистояти руйнівним факторам реальності й оптимізувати свою життєдіяльність.

Отже, психологічно здорова людина має певні особистісні характеристики, які дозволяють їй успішно адаптуватися в соціумі й проходити шлях продуктивного розвитку на благо самому собі й суспільству.

Процес формування особистості дошкільників з порушенням зору, їх психологічне здоров'я повинно бути об'єктом найпильнішої уваги їхньої родини, педагогів, психологів і соціального оточення.

Відсутність зору або його вкрай обмежені можливості спричиняють певні труднощі соціально-психологічної адаптації цих дітей. Вони виникають через порушення в розвитку особистості, які в даного контингенту дошкільників можуть проявлятися у відгородженості від

зовнішнього світу, низькому рівні комунікабельності, підвищеної сензитивності, високому рівні тривожності й ін.

Труднощі дитини з важким порушенням зору в реалізації спроб адаптації до навколишнього середовища, відхилення в розвитку особистості дуже часто сполучаються із психогенно-невротичними реакціями. У дітей із глибокими порушеннями зору відзначається постійна готовність до страхів, зміст яких міняється з віком і часто пов'язане з: страхом перед великим простором (острах упасти або наткнутися на який-небудь предмет, зайти в незнайоме місце й ін.), страх самотності, неприємні відчуття присутності стороннього (при відсутності такого). Розповсюдженим феноменом у дітей з глибоким порушенням зору є патологічне фантазування опановуючих його тривожних уявлень. У віці 3-5 років різні патохарактерологічні реакції проявляються в даного контингенту дітей у вигляді рухового занепокоєння, плаксивості, примхливості, підвищеної вимогливості. У зв'язку із цим, труднощі адаптації у таких дітей до предметного світу, до відносин з навколишніми взаємозалежні з порушенням в розвитку їхньої особистості й з невротичною симптоматикою, що формується в даного контингенту дітей масово.

Небезпека полягає в тому, що надалі при незначному ускладненні життєвої ситуації й відсутності належної психолого-педагогічної корекції зазначених вище відхилень у розвитку дитини вони закріплюються, переходячи в часті невротичні реакції, які з віком ускладнюються, подовжуються у часі. А окремі невротичні риси як би «вплітаються» у структуру особистості. Вже у молодших школярів відзначається високий рівень тривожності, що супроводжується збільшенням їхньої замкнутості, недовірливості, відособленості, напруженості, дратівливості, що виступає як прояв раннього формування акцентуацій характеру.

Отже, корекційно-розвивальна робота з формування особистості дитини з порушенням зору, що володіє психологічним здоров'ям, повинна бути спрямована на створення динамічної рівноваги між індивідом і середовищем. Це забезпечується за рахунок балансу між фізичним, емоційним, інтелектуальним і комунікативним аспектами «Я» дитини. Встановлення цього балансу досягається в певній мірі корекцією недоліків у розвитку емоційної сфери дитини, формуванням у неї «розумних емоцій». Судити про благополуччя в розвитку емоційної сфери дитини треба по тому:

- наскільки поведження дитини характеризується адекватністю реакцій на різні явища навколишньої дійсності;
- наскільки дитина здатна до диференціації й адекватної інтерпретації емоційних станів інших людей;
- наскільки широкий діапазон зрозумілих для дитини емоцій;
- наскільки адекватний прояв переживань дитини;
- наскільки дитина здатна до передачі емоційного стану як у мовному плані, так і з допомогою невербальних засобів спілкування.

Досягнення вікової норми по всім зазначеним вище параметрам розвитку емоційної сфери є першочерговим завданням корекційно-виховної роботи з дітьми, що мають порушення зору.

Розвиток емоційної сфери дитини йде в певних напрямках. У структуру емоційних процесів по мірі розвитку дошкільника поступово включаються різні пізнавальні процеси: складні форми сприйняття, образного мислення, уяви. Таким чином, у процесі опосередкованого формування емоційного процесу, завдяки його доповненню інтелектуальними операціями й мовою здійснюється перехід в емоційному розвитку дитини від елементарних емоційних реакцій на рівень вищих психічних функцій. Досягши цього рівня, емоції здобувають всі

характеристики вищих психічних функцій: соціальний характер формування, ієрархічність будови, знаково-символічне опосередкування, довільність регуляції. Це дає можливість дитині в деякій мірі керувати своїми емоціями. Вона навчається не лише прийнятним способам вираження своїх емоцій, але й усвідомленому користуванню ними, що дозволяє інформувати навколишніх про свої переживання, таким чином, впливати на них у процесі спілкування.

Інтелектуалізація емоцій сприяє збагаченню й розмаїтості емоційного світу дитини. Від базових емоцій вона переходить до більш складної гами почуттів. У дошкільному віці дитина засвоює «мову почуттів» - прийняті в суспільстві форми вираження найтонших відтінків переживань за допомогою поглядів, посмішок, жестів, рухів, інтонацій голосу.

Важливим показником у розумінні внутрішнього світу маленької дитини, свідчить її емоційне благополуччя, її поведження, вираження нею своїх почуттів.

Уже з народження в дитини починають проявлятися дві основні реакції, викликані відчуттям приємного й неприємного. Поступова диференціація емоцій, їхня поляризація - наслідок не стільки дозрівання дитячого організму, скільки результат впливу на нього соціального оточення. Рушійна сила розвитку емоцій у раннім дитинстві - спілкування з дорослим, і насамперед з матір'ю. Мати наповнює змістом й позначає потреби й тілесні функції дитини («ти хочеш їсти, пити», «тобі холодно»), вона ж впізнає й називає (позначає) мимічні, рухові, фізіологічні ознаки стану дитини в термінах емоцій - задоволення, невдоволення, радості, смутку: «ти сердися», «радієш», «хвилюєшся» і т.д.

Отже, з однієї сторони мати навчається розумінню емоційних станів дитини, фіксує їх і позначає словом, реагуючи на них жестом,

мімікою, інтонацією, а з часом - всім своїм поведженням. З іншого боку, тим самим вона викликає відповідну реакцію дитини.

Завдяки цьому дитина опановує соціально-обумовленими формами емоційних переживань. У ситуативно-особистісному спілкуванні у дитини виникає радість від доброзичливої уваги до себе й невдоволення відсутністю спілкування. У ситуативно-діловому спілкуванні в неї проявляється задоволення від предметно-практичних та маніпулятивних дій із предметами, вироблених спільно з дорослим, радість при успіхах і заохоченнях, образа або гнів при осудженні, невдалій дії. У цьому ж віці закладаються передумови для вищих психічних функцій та емоцій - любові й симпатії до близьких, пізнавальних функцій. Симпатія - це основа для розвитку товарищескості, дружелюбності, почуття відповідальності й гуманності. Вона виникає у відповідь на почуття, що виражаються іншою людиною. На першому році життя маляти симпатії проявляються до людей, які доглядають за нею, демонструючи доброзичливість і любов. Дане почуття проявляється у виразних рухах: дитина посміхається, тягнеться до дорослого, підстрибує. Симпатія проявляється і як прагнення до спільного з дорослим дії із предметами: дитина тягнеться до людини, показує іграшку, вимовляє звуки, простягає руки.

До кінця другого року життя усе більше зміцнюється тісний зв'язок емоцій із предметною діяльністю, її успішністю або неуспішністю, різноманітніше стають причини, що викликають емоційні реакції. Вони виникають на об'єкти, з якими дитина бути діяти, на ситуацію в цілому, на власні дії й на їхній результат (особливо, коли він отриманий самостійно), на ігрові моменти за участю дорослого. Переживання усе більше пов'язуються саме з уміннями й результатами діяльності, що свідчить про розвиток самостійності дитини.

До кінця другого року життя маля одержує задоволення від гри, виникають переживання, пов'язані не тільки з предметно-практичними діями, але й із сюжетом. Дитина радіє й самій дії, і тому, що вона відбувається в організованій нею грі. Особливо її хвилює правильне виконання дії.

До трьох років у дитини, поглиненої сюжетом гри й виконанням певної ролі, невдачі предметного характеру вже не викликають негативних емоцій. Її переживання тепер нерозривно пов'язані із сюжетною складовою гри. Сюжетні переживання - свідчення того, що предметна спрямованість діяльності поступається місцем ігрової. Емоційний відгук на ігрові події показує не лише високий рівень розвитку гри, але і її емоційну значимість для дитини.

До трьох років чітко проявляються естетичні почуття. Маля сприймає характер музики (веселої й сумної, плавної і бадьорої й т.д.). Дитина радіє прикрасам, гарному одягу, квітучим рослинам. За допомогою дорослого вчиться відрізнити гарне від некрасивого, гармонічне від дисгармонійного; швидко й сама починає зауважувати красу в навколишньому її світі й залучати дорослого до своїх переживань, ділитися ними. Виникає елементарна спостережливість, в основі якої - почуття подиву, що проявляється у дитини. З'являються перші пізнавальні запитання, що свідчать про формування пізнавального інтересу.

Діти добре розуміють настрій близьких, любов і симпатія до яких здобуває нові форми. Маля прагне до похвали, схвалення й засмучується, якщо їх не одержує. Зародження емоційної реакції на похвалу створює умови для розвитку самолюбства й почуття гордості. Спочатку переживання гордості нестійкі й виникають лише при прямій оцінці дитини дорослим. У міру повторення позитивних оцінок, спрямованих на ті самі властивості характеру дитини, результати її діяльності, гордість стає

стійкою й постійною. Складається потреба завжди одержувати й зберігати позитивну оцінку дорослого, задовольняючи самолюбство маляти. А це свідчить про виникнення перших зачатків почуття власного достоїнства. Під впливом позитивної й негативної оцінки в маляти виникає здатність до переживання почуття сорому. В основі почуття сорому лежить уявлення, про позитивно й негативно оцінювані зразки поведіння.

Освоєння дитиною мовлення призводить до того, що певні слова здобувають для неї емоційне значення, здатність виражати позитивне або негативне ставлення з боку дорослих. Мова включається в емоційні процеси, змінюючи їхній перебіг. Спочатку саме слово в маляти не викликає ніякого почуття, тобто ще не має для нього оцінного значення. Воно здобуває його тоді, коли дорослий підкріплює слово мімікою, жестами, інтонацією, діями. Поступово словесна оцінка перестає мати потребу в додатковому підкріпленні, і дитина вже певним чином реагує на його значення. Основу для розвитку мовної регуляції поведінки створює зв'язок почуттів з уявленнями про ситуації, що з'явилися причиною їхнього виникнення. Формування здатності до розуміння цього зв'язку забезпечує зрозумілу цілеспрямованість дій маляти.

Розвиток емоцій у дошкільному віці обумовлено появою нових інтересів, мотивів і потреб, формуванням їхньої впорядкованості, що є основою для формування здібностей дитини до емоційного розвитку. Емоційні переживання тепер викликаються не безпосередньо сприйнятим фактом, а глибоким внутрішнім змістом, що цей факт набуває у зв'язку із мотивом діяльності дитини. Почуття дитини, набуваючи ситуативність, виникають у відповідь на передбачувані уявні обставини, стають більш глибокими за значенням та змістом. Здатність до емоційного передбачення змушує дитину переживати із приводу можливих результатів діяльності, передбачати можливу реакцію інших людей на її вчинки. Тому роль емоцій

у діяльності дитини істотно змінюється. Раніше дитина випробовувала радість тоді, коли одержувала бажаний результат, тепер вона відчуває радість, коли може цей результат передбачити. *Дитина починає передбачати емоційні результати своєї діяльності.*

В дошкільному віці дитина освоює базові форми емоційної діяльності - вираження почуттів за допомогою інтонації, міміки, пантоміміки, що допомагає їй зрозуміти переживання іншої людини, «відкрити їх для себе». Інтенсивне включення мови в емоційні процеси забезпечує їхню інтелектуалізацію, завдяки чому вони стають більше усвідомленими, узагальненими.

Розвиток спілкування з дорослими й однолітками, поява форм колективної діяльності (головним чином, сюжетно-рольової гри) призводить до подальшого розвитку симпатії, співчуття, формуванню почуття товариства. Джерелом гуманних почуттів як і раніше є взаємовідносини із близькими людьми. Тільки тепер з *об'єкта почуттів з боку дорослого дошкільник перетворюється в суб'єкта емоційних відносин, сам співпереживаючи іншим.*

Практичне оволодіння нормами поведінки узагальнюється у формі моральних почуттів. Моральні оцінки поведінки з боку навколишніх перетворюються у власні оцінки дитини, включаються в переживання нею ставлення до певних учинків або дій.

У значній мірі розвитку гуманних почуттів дошкільника сприяє сюжетно-рольова гра. Рольові дії й взаємини допомагають дитині зрозуміти іншу дитину, врахувати її стан, настрій, бажання. *Діти вчаться розрізняти, розуміти переживання інших, коли вони переходять від простого відтворення дій і зовнішнього характеру взаємин до передачі їхнього емоційно-виразного змісту.* Найбільш яскраві позитивні емоції дитина випробовує в ситуації порівняння себе з позитивним літературним

героєм, якому активно співпереживає. Таке порівняння дошкільник проводить подумки, будучи впевненим, що в подібній ситуації він поступив би так само.

Симпатія у дошкільника стає більш діючою, проявляючись як бажання допомогти, поспівчувати, поділитися. Симпатія й співчуття спонукують дитину до здійснення перших моральних вчинків. Вже 4-5-літня дитина здатна проявляти почуття насамперед стосовно тих, кому симпатизує й співчуває. У цьому віці на базі життєвого досвіду й початкових моральних уявлень дитина здатна розуміти зміст пропонованих їй вимог і співвідносити їх зі своїми вчинками й діями, а також з діями й вчинками інших. Дитина переживає задоволення, радість при здійсненні нею гідних вчинків і невдоволення, прикрість, збурення, коли вона сам або інші порушують загальноприйняті моральні норми поведінки, роблять негативні вчинки.

Найбільш яскраво моральні почуття проявляються в 6-7 років. Дитина усвідомлює необхідність й обов'язковість правил суспільного поводження й підкорює їм свої вчинки. Зростає здатність до самооцінки.

Розвиток пізнавального інтересу у дошкільному віці пов'язано зі становленням пізнавальної діяльності. Радість при пізнаванні нового, подив і яскраві позитивні емоції не лише супроводжують маленькі відкриття дитини, але й розвивають їх.

Розвиток естетичних почуттів пов'язано зі становленням власної художньо-творчої діяльності дітей і художнього сприйняття. Естетичне почуття дітей розвивається у взаємозв'язку з моральним. Дитина схвалює прекрасне і добре, засуджує погане й зле. Не можна навчити дитину правді, добру без формування в неї понять «красиво» й «некрасиво», «правильно» й «неправильно»; не можна навчити дитину прагнути до захисту правди, добра, не сформувавши в неї емоційний протест проти зла й неправди,

уміння цінувати прекрасне й добре в людях.

Особливості емоційного розвитку дітей з порушеннями зору

Труднощі у розвитку емоцій у дітей з порушенням зору можуть виникати у зв'язку:

- з труднощами взаємодії із природним середовищем, що знаходить своє відбиття в затримці розвитку предметної й ігрової діяльностей;
- з труднощами взаємодії із соціальним середовищем і затримкою в розвитку діяльності спілкування;
- з відсутністю або з обмеженістю, перекрученістю зорової інформації про зовнішні прояви емоційних станів інших людей;
- з труднощами у формуванні цілісних уявлень про ситуації, які є причиною тих або інших емоційних переживань і визначають контекст спілкування;
- з труднощами в освоєнні й застосуванні знаково-символічних засобів, що передають ті або інші емоційні стани.

Для всіх дітей ситуація спілкування є самим інтенсивним джерелом емоцій. Однак у дітей з глибокими порушеннями зору спілкування частіше, ніж у нормальнозорих дітей, залишає негативне враження. Діти із глибокими порушеннями зору зазнають труднощів у довірливому, діалогічному спілкуванні, що вимагає адекватного сприйняття й осмислення емоційних переживань іншої людини. Партнер по спілкуванню зазвичай розглядається цими дітьми лише як слухач, а тому діалог перетворюється в монолог дитини.

Природня здатність до емоційного відгуку не знаходить у дітей з порушенням зору необхідного підкріплення через труднощі в наслідуванні й ідентифікації. Це спричиняє труднощі у формуванні довільних емоцій та їх вираження по мірі дорослішання дитини з порушенням зору. Якщо

розходження між маленькими дітьми з глибокими порушеннями зору й нормальнозорими незначні, то з віком міміка зрячих дітей стає набагато виразнішою. У той же час у сліпонароджених дітей міміка не лише не вдосконалюється, але й навіть поступово регресує.

Вираз обличчя й дії людини, вираження нею емоційних переживань є досить важкими об'єктами для сприйняття дітьми з порушеннями зору. При сприйнятті сюжетної картини для дошкільників з порушенням зору 5-7 років вираження емоційного стану персонажів за допомогою міміки, жестів не стають сигнальними, що перешкоджає осмисленню й узагальненню її змісту. Це обумовлюється труднощами в розумінні реальності емоційних переживань людей у процесі спілкування. У зв'язку з цим й у молодшому шкільному віці діти з порушенням зору зазнають істотних труднощів у оволодінні еталонами сприйняття емоцій людини, в усвідомленні й регуляції власних емоційних станів. Істотні утруднення у дітей з порушенням зору викликає процес диференціації емоцій інших дітей.

Сприйняття емоційних станів дітей з порушеннями зору можна поділити на такі типи:

1. Локальний тип сприйняття - характеризується поверхневим, сприйняттям емоційного стану співрозмовника, коли сприймається лише одиничний елемент експресії; опираючись на нього, дитина намагається визначити той або інший емоційний стан.

2. Аналітичний тип сприйняття - характеризується тим, що дитина сприймає емоційний стан вже завдяки виділенню ряду характерних ознак експресії.

3. Синтетичний тип сприйняття - характеризується цілісністю сприйняття емоційного стану, при якому елементи експресії сприймаються як якась сукупність, що не диференціюється по частинах.

4. Аналітико-синтетичний тип сприйняття - діти виділяють всі елементи експресії й одночасно поєднують й узагальнюють їх.

Навіть у молодшому шкільному віці в більшості дітей з важкими порушеннями зору при сприйнятті емоційного стану ведучим є локальний тип.

Діти з порушеннями зору рідко вловлюють зміни в настрої партнера по спілкуванню, їхні знання про емоційний стан мають вузько ситуативний характер. Вони менше, ніж нормальнозорі діти, звертають увагу на вираження обличчя (губ, очей й ін.), тому що порушення зорових функцій не дозволяє їм тонко диференціювати мімічні зміни залежно від зміни емоційного стану людини.

Також дошкільники з порушенням зору набагато гірше, ніж їхні однолітки володіють не лише невербальними засобами спілкування (у процесі спілкування вони майже не використовують виразних рухів, жестів, міміки), але й відрізняються недостатністю словесного опосередкування емоцій. Вербальні позначення емоцій або не знайомі дошкільникам з порушенням зору, або мають тільки одне словесне визначення, за яким не стоїть розуміння причин і способів вираження певних емоцій. У процесі взаємодії з дорослими й з однолітками вони майже не використовують виразні рухи, жести й міміку. Дуже рідко вловлюють зміни настрою партнера по спілкуванню.

При нормальному розвитку емоційної сфери позначення емоції словом дає можливість відволікання, виходу за межі переживань одиничних ситуацій, завдяки чому дитина здійснює пошук загальних моментів у переживанні того самого емоційного стану в різних ситуаціях. А це у свою чергу розширює, поглиблює, узагальнює уявлення дітей про емоції (радості, подиву, образи й ін.). Утруднення в називанні емоцій призводять до подальших труднощів у розумінні й поясненні емоційного

стану, власного й інших людей. Поверхнєве, мало усвідомлене вживання слів дітьми з порушеннями зору спричиняє складності фіксації інформативних ознак емоційних станів, їхнього запам'ятовування й узагальнення в цілісні еталони. Це в значній мірі обумовлюється недоліком візуальної інформації про емоційні стани людей через важке порушення зорових функцій. Цей недолік не заповнює більш тонким сприйняттям інтонаційних проявів емоційних станів людей, тому що діти з порушеннями зору на відміну від їх нормальnozорих однолітків, не користуються способами знаходження знань про емоції людей.

Як вказувалося раніше, розуміння дитиною емоційних станів інших людей відбувається завдяки залученню в їхнє переживання, тобто у зв'язку з можливістю перебування на території емоційних переживань іншої людини. У міру ускладнення емоційних переживань дитина переходить на опосередкований рівень, що вимагає здатності поринати в переживання іншої людини через відбиту в слові образну виразність.

Процес опосередкованого сприйняття емоційних переживань іншої людини у дітей з порушенням зору досить утруднений. Це пояснюється з однієї сторони недостатньою виразністю, перекрученістю сприйняття емоційного переживання іншої людини, з іншої сторони виникає за рахунок труднощів фіксації в мові яскравих образних уявлень про переживання людей. У зв'язку із цим діти з порушеннями зору зазнають більших труднощів у розумінні представленого словесно контексту емоційних переживань іншої людини. Разом з тим, подання емоційних переживань у вигляді тексту дозволяє визначити причину виникнення в людини тієї або іншої емоції, а також можливі наслідки переживання цієї емоції, виражені в подальшій діяльності людини, у тому числі в спілкуванні, а також у її поведженні. Складність проникнення в контекст емоційних переживань інших людей проявляється в тім, що діти з

порушеннями зору часто використовують для аналізу ситуацій, що є причиною певних емоційних станів, соціальні правила й стереотипи або виділяють тільки зовнішні обставини цієї ситуації. Тому *більшість дітей з порушеннями зору характеризує поверхнєве розуміння емоційних станів, що базується на зовнішніх загальновідомих і негнучких шаблонах, а це у свою чергу утруднює розвиток такого складного виду діяльності, як спілкування*. Поза сумнівом, перераховані вище відхилення в усвідомленні реальності емоційних переживань спричиняють труднощі синтезу інформації про емоції в цілісні психологічні структури, а також можливості їхнього поглиблення.

Отже, необхідна корекційно-розвивальна робота, спрямована на формування здатності дітей з порушеннями зору розуміти емоційні переживання як свої власні, так й інших людей, а також використання знань про емоції, уміння використовувати способи їхнього вираження в ігровому, комунікативному й іншому видах діяльності.

Основні завдання корекційно-розвивальної роботи:

- розвиток, зміцнення й стимуляція м'язового апарату, що здійснює мімічні, жестові й пантомімічні рухи;
- розвиток й удосконалення загальної й тонкої моторики, що беруть участь у вираженні емоційних станів;
- навчання розумінню невербальних засобів вираження емоційних станів: міміки, жесту, пози, ходи, інтонації;
- навчання сприйняттю емоційних станів по зовнішніх немовних проявах;
- формування механізмів довільного відтворення невербальних засобів вираження емоційних станів у міміці, жестах, позі, ході, інтонації;
- формування вмінь відтворення основних емоцій немовними засобами;

- формування вміння словесно описувати емоційні стани й характеризувати їхні зовнішні прояви у себе, у співрозмовника, у персонажа літературного твору й т.д.

- створення умов для фіксації дитиною інформативних ознак емоційних станів, запам'ятовування й узагальнення цих ознак у цілісні еталони;

- розвиток оцінної діяльності дитини на основі аналізу емоційних станів його власних й інших людей, їхнього вираження в поведженні; формування потреби в співпереживанні й готовності до співпереживання; формування інтересу до спілкування, умінь використовувати вербальні й невербальні засоби.

Форми корекційно-розвивальної роботи:

- індивідуальні й групові заняття тифлопедагога й психолога, на яких формуються знання, уміння й навички, необхідні для сприйняття й правильного відтворення проявів емоційних станів;

- групові заняття вихователя, котрий організовуючи різні види діяльності дітей, закріплює й удосконалює сформовані в них способи вираження емоційних станів;

- проведення тифлопедагогом лекцій, бесід, індивідуальних консультацій для батьків з метою підвищення готовності родини до вирішення завдань емоційного розвитку дитини з порушенням зору.

Основні методи навчання:

1. Спостереження, що включає використання всіх збережених аналізаторних систем.

2. Розглядання адаптованих малюнків, ілюстрацій.

3. Вільне тематичне малювання.

4. Вправи наслідувального-виконавського й творчого характеру.

5. Етюди, театралізована діяльність.

6. Моделювання й аналіз заданих ситуацій.
7. Імпровізації.
8. Ігри із правилами: сюжетно-рольові, словесні, рухливі, музичні, спортивні.
9. Логоритміка, ритмопластика.
10. Пальчикова гімнастика.
11. Читання художніх творів.
12. Створення історій.
13. Бесіди, розповіді педагога й дітей з використанням немовних засобів спілкування.
14. Настільні дидактичні ігри відповідної тематики.
15. Ігри, що розвивають вокальну міміку й слухову увагу.

У процесі групової й індивідуальної роботи використовуються різні прийоми, які є модифікаціями відомих методик. Вправи, як правило, поліфункціональні, з їхньою допомогою можна вирішувати відразу кілька завдань.

Рольові ігри припускають прийняття дитиною ролей, різних по змісту й статусу; програвання ролей, протилежних звичайним; програвання своєї ролі в гротескному варіанті. Використовуються різні види рольових ігор: рольова гімнастика, психодрама, рольові ситуації.

В основі рольової гімнастики лежить програвання учнями ролей тварин, казкових персонажів, соціальних і сімейних ролей (учителі, директори, мами, бабусі й т.п.). Роль представляється мімікою й жестами, може озвучуватися.

Психодрама використовується для програвання рольових ситуацій релевантних реальної (і значимої для дитини) діяльності й проявляється у створенні умов для формування нових, більш ефективних навичок.

Психогімнастичні ігри. Ґрунтуються на концепції структури

самосвідомості особистості. Відповідно цієї концепції, у структурі самосвідомості виділяються: ім'я людини, прагнення до соціального визнання, психологічний час особистості (її минуле, сьогодення, майбутнє), соціальний простір (її права й обов'язки), ідентифікація за статтю.

Таким чином, *психогімнастичні ігри* спрямовані на формування у дітей сприйняття: свого імені; своїх якостей характеру; свого минулого, сьогодення, майбутнього; своїх прав й обов'язків; своєї статі.

Дискусійні ігри дозволяють виявляти різні точки зору на будь-яку проблему. Молодші школярі з порушенням зору, як правило, не мають уміння вести дискусії. Для них більш звичним є прийняття думки дорослого, а не вироблення своєї власної. Тому ведення методу дискусії має свою специфіку.

Ігрові форми ведення дискусії.

Емоційно-символічні методи. Формування символів відбиває прагнення психіки до розвитку, а перетворення символів або образів уяви у відчутні факти за допомогою малювання, ліплення, створення розповідей і віршів сприяє особистісному розвитку та соціалізації.

Види емоційно-символічних методів.

1. Групове обговорення різних почуттів: радості, образи, гніву, страху, суму, інтересу. В обговоренні використовуються дитячі малюнки, виконані на теми почуттів. Під час малювання досліджуються й обговорюються почуття й думки, які не вдається розкрити в процесі вербального спілкування.

2. Цілеспрямоване малювання, тобто малювання на певні теми. Малювання використовується при прослуховуванні казок (терапевтичних метафор). Діти можуть малювати все, що приходить їм на думку при прослуховуванні казок. Цілеспрямоване малювання полегшує процес

саморозкриття дітей і процес засвоєння навчального матеріалу.

Когнітивні методи допомагають «звільненню» мислення, від ірраціональних переконань, тобто «розумового сміття», що викликає емоційний дискомфорт.

Хронологічний вік дітей не завжди відповідає рівню сформованості в них емоційної сфери, умінь вираження власних емоційних станів, розуміння емоційних станів інших людей.

На кожному етапі корекційно-виховна робота проводиться по наступних напрямках: а) розвиток і зміцнення м'язового апарата експресивних зон обличчя й навчання елементам мімічних рухів; б) розвиток м'язового апарата, що бере участь у пантомімічних рухах; в) навчання способам сприйняття обличчя й тіла; г) навчання сприйняттю й відтворенню мімічних, жестових рухів, інтонації, що передають певні емоційні стани людини й використовують у комунікативній діяльності; д) формування знань, умінь і навичок комунікативної компетентності.

Для досягнення ефективності корекційно-виховної роботи необхідно враховувати ступінь важкості зорового сприйняття дитини. Формування у дітей з порушеннями зору та глибокими порушеннями зору уявлень про способи вираження емоцій (невербальних і вербальних) вимагає використання різних видів наочності: наприклад, обстеження обличчя суб'єкта спілкування (тифлопедагога, вихователя, батька й ін.), що виражає різні емоції; рельєфного, аплікаційного й барельєфного зображень обличчя людини, що переживає різні емоційні стани. У корекційно-педагогічній роботі з дітьми з порушенням зору варто передбачити навчання сприйняттю пантоміміки в режимі далекого бачення. Разом з тим для того, щоб діти з порушенням зору опанували цілісними еталонами позначення емоційних станів (міміка - жест - інтонація - слово, що позначає емоцію) необхідно забезпечити їхнє сприйняття на полісенсорній основі (дотиково-

слуховій для дітей з глибоким порушенням зору; дотиково-зорово-слуховій та зорово-слуховій для дітей з порушенням зору).

Реалізації успішності формування емоційної сфери дошкільника з порушеннями зору, подоланню труднощів об'єктивного й суб'єктивного характеру буде сприяти виконання тифлопедагогом, вихователем наступних правил.

- Проявляти терпіння, тому що воно - саме головне в прагненні прищепити дитині, що має порушення зору, міцні навички. Часом буде здаватися, що всі зусилля даремні - так повільно засвоює дитина потрібні вміння й навички. Але позитивні результати неодмінно будуть, тільки для цього необхідно час.

- Не слід прагнути до того, щоб дитина опанувала всім відразу, тому що для неї якась складна дія може бути спочатку непосильною. Необхідно розділити дію на дрібні операції й домагатися покрокового засвоєння кожної з них.

- Навчаючи дитину, потрібно навчити її користуватися залишковим зором, збереженими аналізаторами і мовою. Необхідно, щоб дорослий супроводжував власні дії й дії дитини мовою, пояснював дитині все детально, звертаючи увагу на деталі, прагнучи до того, щоб дитина також «обговорювала» свої дії.

Починаючи навчати дітей з порушенням зору якій-небудь дії, найкраще використовувати прийом спільних дій, коли дорослий намагається виконувати дії разом з дитиною. При відносно високій гостроті зору, навчання новим діям може проводитись по наслідуванню. Допомога дитині повинна здійснюватись в розумних межах. Варто пам'ятати, наскільки дитина самостійна сьогодні, настільки вона вільна і щаслива завтра. Навчання дітей з порушеннями зору несумісне з поспіхом, дратівливістю. Потрібно вибирати час для занять, коли дитина в гарному

настрої, а дорослий не квапиться. Заняття не повинні бути зайво академічними, їх краще проводити у формі дидактичної (навчальної) гри.

Тифлопедагогові, вихователеві варто обов'язково висловлювати свої думки із приводу успіхів або невдач, дитині дуже важливо відчувати підтримку дорослих у важливих для дитини справах.

Список літературних джерел:

1. Костенко Т.М. Дитина з порушенням зору. (Інклюзивне навчання). Харків: Вид-во «Ранок» 2018. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/711314/Дитина з порушенням зору.pdf>
2. Костенко Т.М., Довгопола К.С., Легкий О.М., Кондратенко С.В. Виховання і розвиток дітей з порушеннями зору. /Методичні рекомендації для батьків. Київ: 2020, ІСП НАПН України. Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722338>
3. Костенко, Т.М. Розвиток естетичної компетентності дошкільників з порушеннями зору. Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна. 2014. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/705125/>
4. Легкий О.М. Трудове виховання дошкільників з порушеннями зору. Київ: ІСП НАПН України. 2014. Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/11350>
5. Легкий О.М. Формування ігрової діяльності дошкільників з порушеннями зору у процесі трудового виховання. //Дитина із сенсорними порушеннями: розвиток, навчання, виховання. №1(5). Київ. 2014. С.133-143.
6. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Дитяча психологія. - К.: Академвидав, 2008. – 432 с.
7. Поряд і разом: соціалізуємо старшого дошкільника : навчально-методичний посібник / С. Васильєва, Н. Гавриш, В. Луценко, В. Маршицька, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр ; за заг.ред. Н. Гавриш. – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. – 252 с.
8. Свиридюк Т. П. Забезпечення безперервного корекційного впливу на чуттєвий досвід дітей з глибокими вадами зору / Кам'янець-Подільський, 2001. – 228 с.
9. Синьова Є. П. Тифлопсихологія / Є. П. Синьова. – К. : Знання, 2008. – 365 с.